

New Europe College *Petre Țuțea* Program Yearbook 2006-2007

ANDREI CUȘCO
AURELIA FELEA
PETRU NEGURĂ
RALUCA PRELIPCEANU
ALIN TAT

Editor: Irina Vainovski-Mihai

Volum publicat în cadrul unui proiect finanțat de Agenția pentru
Strategii Guvernamentale

Volume published within a project financed by the Romanian Agency
for Governmental Strategies

Copyright – New Europe College

ISSN 1584-0298

New Europe College

Str. Plantelor 21

023971 Bucharest

Romania

www.nec.ro; e-mail: nec@nec.ro

Tel. (+4) 021.307.99.10, Fax (+4) 021. 327.07.74

AURELIA FELEA

Născută în 1967 în Cornești, Republica Moldova

Doctor în istorie, Facultatea de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova (1997)

Teza: *Unitatea românească în publicistica politică a lui Mihai Eminescu*

Lector, Facultatea de Istorie, Universitatea de Stat din Moldova (1994-1998)

Docent universitar, Departamentul Istorie și Relații Internaționale, Universitatea Liberă Internațională din Moldova (1998-2002)

Secretar de redacție al publicației *Destin Românesc. Revistă trimestrială de Istorie și Cultură*

Bursier al Deutscher Akademischer Austauschdienst (2000)

Bursier al Institutului pentru o Societate Deschisă, Budapesta (2001-2004)

Cooperare științifică cu Seminarul de Istorie a Europei de Est și cu Seminarul de Romanistică, Universitatea Heidelberg (Germania), cu Facultatea de Istorie a Universității din Graz (Austria)

Consultant științific al proiectului internațional „Trasee ale memoriei”, coordonat de Institutul Goethe, București (2006)

A participat la diferite conferințe și simpozioane internaționale

Publicații științifice în domeniul istoriei moderne și contemporane

AURELIA FELEA

Born in 1967, in Cornești, the Republic of Moldova

Ph.D., Department of History, Moldova State University, Chișinău (1997)
Dissertation: *Romanian Unity in Mihai Eminescu's Political Journalism Writings*

Lecturer, Department of History, Moldova State University (1994-1998)
Associate Professor, Department of History and International Relations, Free
International University of Moldova (1998-2002)
Assistant Editor, *Romanian Destiny, Quarterly Journal of History and Culture*

Deutscher Akademischer Austauschdienst Scholarship (2000)
Post-Doctoral Fellowship, Open Society Institute, Higher Education Support
Program (2001-2004)
Scientific cooperation with the History Seminar of Eastern Europe, and with the
Romanian Studies Seminar, Heidelberg University (Germany), and the
Department of History, Graz University (Austria)
Scientific advisor of the international project "Memory Routes", coordinated by
the Goethe Institute, Bucharest (2006)

Participation in international conferences and symposia

Several articles and essays on modern and contemporary history

FAȚĂ ÎN FAȚĂ: MEMORIALISTICĂ ȘI SURSE OFICIALE DESPRE FOAMETEA DIN BASARABIA DIN ANII 1946-1947*

La sfârșitul anilor 1980 – începutul anilor 1990, un șir de subiecte de istorie suscitau, în Moldova pruto-nistreană, intense dezbateri publice. Acestea se înscriau în politica de liberalizare, inițiată de liderul sovietic Mihail Gorbaciov, și, deopotrivă, în căutările identitare declanșate în spațiul fostei U.R.S.S. Foametea pe care a cunoscut-o Basarabia în anii 1946-1947 s-a situat în centrul acestor discuții. Interviuri, relatări autobiografice, memorii dezvăluiau treptat dimensiunea flagelului și drama umană care l-a însoțit.

Memorialistica iniția astfel reflecții asupra istoriei recente, diferite de cele dominante în perioada sovietică. Opinia publică le-a cerut istoricilor să se pronunțe și aceștia au trebuit să exploreze arhivele, să analizeze documente și să prezinte concluziile publicului larg. Pe cale de consecință, au apărut câteva studii¹ și un masiv volum de documente;² alte lucrări au rezervat temei un anumit spațiu în istoria postbelică a Basarabiei.³ Memorii despre foamete continuă să se publice până în prezent.

Cu toate acestea, o confruntare a surselor respective cu documentele oficiale n-a fost întreprinsă, iar integrarea reală a memorialisticii în circuitul istoriografiei încă nu s-a produs. Lectura acestor scrieri scoate în evidență două grupuri de probleme pe care se centrează narațiunile: unul vizează contextul social în care a avut loc foametea și poziția

* Autoarea prezentului studiu a obținut bursa „Petre Țuțea” propunând un proiect de cercetare intitulat „Narațiunea ca act de justiție. Primul deceniu de comunism în memorialistica basarabeană”. După ce a lucrat mai mult timp asupra temei și a discutat cu participanții seminariilor de la Colegiul Noua Europă rezultatele investigațiilor, autoarea a ajuns la concluzia că este necesar să restrângă cadrul analizei, în beneficiul studiului aprofundat al uneia dintre problemele centrale. În consecință, și-a centrat atenția pe mutațiile suportate de lumea rurală din Basarabia în primii ani postbelici, alte aspecte ale temei urmând să fie tratate în studii viitoare.

ocupată de factorul politic, iar altul ține de urmele acestei experiențe în identitatea individuală și colectivă a populației sinistrate. Pornind de la considerațiile expuse mai sus și corelând cele două categorii de surse – narrative și oficiale –, mi-am propus, în cuprinsul acestui studiu, să caut răspuns la un șir de întrebări: Cum au trăit oamenii foamea? Care sunt elementele recurente ale discursului narativ despre această perioadă? Explică oare acestea – și în ce măsură – schimbările din sfera identității basarabene? Cum au interacționat țăranii cu instituțiile sovietice în anii 1946-1947? În ce mod a fost perceput noul aparat de stat în lumea rurală și care a fost rolul foamei în cristalizarea acestor opinii?

I. SCURT ISTORIC AL FOAMEI. O RETROSPECȚIE ÎNTEMEIATĂ PE SURSE OFICIALE

Statul și recolta anului 1946

Vara anului 1946 a fost deosebit de secetoasă, după ce câțiva ani la rând plouase puțin și aproape nu căzuse zăpadă. Temperatura aerului se ridica până la 45-50° C, în timp ce la suprafața solului erau înregistrate 65-70°. O mare parte a recoltei fusese compromisă. În asemenea condiții, în Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (în continuare: R.S.S.M.) nu s-au strâns decât 365 de mii de tone de cereale; pentru comparație, în anul 1945 s-au recoltat 962 mii de tone (dintre care 252 mii de tone au fost predate statului), iar în anul agricol 1947, care a fost unul favorizat de condițiile meteorologice, 1,5 milioane de tone de grâne⁴.

Conform planului de stat, cotele obligatorii la cereale totalizau, în anul 1946, 265 de mii de tone de cereale și trebuind să fie percepute atât de la gospodăriile individuale, care lucrau cea mai mare parte a terenurilor agricole din Basarabia, cât și de la puținele gospodării colective (circa 90). Din cauza recoltei precare, normele au fost diminuate până la 72 de mii de tone.⁵ Procesul de percepere a cotelor s-a desfășurat anevoios, aidoma aceluia din anul precedent, în pofida faptului că operația avea loc persistent, aproape incontinuu. Astfel, normele nu erau îndeplinite nici către începutul lunii decembrie și aparent n-au fost îndeplinite vreodată, chiar dacă autoritățile susțineau că cerealele colectate au depășit cu 2% cantitatea prevăzută în planul de stat.⁶ Colectările obligatorii erau dirijate de organele de partid și de stat raionale și județene. La nivel local, agenții pentru colectări erau președinții sovietelor satești,

activiștii, împuterniciții etc. În afară de cereale, agricultorii livrau statului fân, floarea soarelui, cartofi, carne, lapte, brânză, lână, ouă. Indicii de plan erau stabiliți independent de structura exploatării agricole, de calitatea solului și de starea gospodăriei țărănești, cu alte cuvinte, indiferent dacă sătenii semănaseră sau nu culturile indicate, dacă posedau sau nu vite și păsări de curte.

Volumul total de livrări stabilit la Moscova era repartizat în republică pe județe, raioane și soviete sătești. Acest aspect este relevant prin aceea că, deși unor largi categorii de populație (familii cu mulți copii sau ale căror membri făcuseră serviciul în Armata Roșie, invalizi de război, persoane în etate ș. a.), în toamna anului 1946, le-au fost acordate scutiri de impozite, cantitatea de produse ce urma să fie furnizată statului pe unități administrative rămânea intactă. Altfel spus, țăranii care nu erau eliberați de cote, achitau pentru întreaga comunitate. Concomitent, în vara și toamna anului 1946, guvernul sovietic oferea agricultorilor din R.S.S.M. ajutor alimentar și împrumut de cereale; în cea mai mare parte, asistența nu reprezenta decât aceleași grâne ce fuseseră transferate cu puțin timp înainte din sate în depozitele statului.

Conducerea republicii a primit de la țăranii, încă în primăvara anului 1947, semnale despre extinderea crizei economice și cereri de ajutor, pe care le-a respins pe motiv că erau „provocatoare” și aparțineau unor „elemente dușmănoase”.⁷ Instanțele de partid și de stat erau însă cât se poate de conștiente de faptul că populația se confrunta cu privațiuni imense. Conducerea de la Chișinău era informată, așa cum lasă să se înțeleagă un document din 17 iunie 1947, că la 1 iunie 1946 în R.S.S.M. erau 3 624 de suferinzi de distrofie⁸ și că în toamnă afecțiunile de acest tip au luat proporții. Țăranii sacrificau masiv vitele; din cauza crizei alimentare elevii nu frecventau școala; numeroase persoane – circa 400 pe parcursul anului 1946 – au încercat să treacă fraudulos hotarul, iar atunci când au fost prinse de grăniceri, și-au motivat decizia de a pleca în România prin neputința de a dobândi alimente.⁹ Situația se degrada încontinuu; tot mai des erau atestate cazuri de antropofagie.

Autoritățile de la Chișinău și de la Moscova s-au decis să reacționeze în a doua jumătate a lunii decembrie 1946. La 21 decembrie, F. Butov, președintele Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) (în continuare: C.C. al P.C. [b]) din U.R.S.S. pentru Moldova, N. Coval, secretarul C.C. al P.C. (b) din R.S.S.M., G. Rudi, președintele Consiliului de Miniștri din R.S.S.M. i-au adresat lui I. Stalin o scrisoare, în care solicita ajutor alimentar pentru populația Moldovei.¹⁰ La sfârșitul

aceleiași luni, Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. a luat o decizie în care statul se angaja să livreze locuitorilor R.S.S.M., în perioada ianuarie 1946 – mai 1947, 1,5 milioane de puduri de grâne, distribuite egal pe luni, să deschidă cantine și barăci pentru distrofici.¹¹ Am fi îndreptățiți să credem că autoritățile realizaseră o evidență numerică a sinistraților și că rezultatele acelui efort fuseseră date publicității. În realitate, acest aspect a fost trecut sub tăcere în timpul calamității și a rămas tabu până la căderea comunismului.

Statistica foametei

În scrisoarea trimisă Kremlinului la 21 decembrie 1946, conducerea republicană informa centrul că în R.S.S.M. erau 13 mii de distrofici. Corelând această cifră cu datele furnizate de autoritățile județene și raionale, iese în evidență o contradicție flagrantă. Către acea dată liderii republicani au fost informați că în județul Chișinău, în luna noiembrie, fuseseră înregistrați 13 717 distrofici, în județul Cahul, în decembrie, 10 887 de distrofici, în județul Orhei, în aceeași lună, 2 353 de persoane afectate de distrofie.¹² Unele documente lasă să se înțeleagă că autoritățile locale au început să stabilească numărul distroficilor și al morților de inaniție în a doua jumătate a lunii februarie. În cadrul consfăturii secretarilor comitetelor județene, orășenești și raionale de partid, convocați la C.C. al P.C. (b) din R.S.S.M. la 19 ianuarie 1947, N. Coval afirma că în republică la acea dată erau înregistrați mai mult de 80 000 de suferinzi de distrofie, numărul fiind în creștere, pentru ca două săptămâni mai târziu, la 4 februarie, să afirme că pe 20 ianuarie în R.S.S.M. erau 177 065 de distrofici.¹³

Un activist de nivel republican, F. Kașnikov, susținea în cadrul unei ședințe a biroului C.C. al P.C. (b) din R.S.S.M., convocate la 11 februarie 1947, că, în urma unei călătorii de serviciu prin satele republicii, a ajuns la concluzia că nu mai era posibil să se stabilească numărul exact al deceselor de inaniție. El preciza că instanțele republicane erau informate despre aceasta superficial, prin telefon, iar când, începând cu mijlocul lunii ianuarie, au început să se efectueze vizite la domiciliu, s-au depistat cadavre care zăceau neînhumate mai mult de o lună.¹⁴

Într-un document emis la 10 iulie 1947 și semnat de A. Ustinov, locțiitorul secretarului C.C. al P.C. (b) din R.S.S.M., care înregistra numărul distroficilor, al bolnavilor spitalizați, al deceselor de inaniție și cantitatea împrumutului de cereale, se spunea că în perioada 1-10 iulie,

în republică au murit de inaniție 1 139 de oameni,¹⁵ iar într-un document similar, elaborat la 20 iulie de același activist de partid, pentru segmentul de timp indicat, găsim altă cifră, 1 090 de decedați, schimbările fiind operate și în datele pe județe.¹⁶

Sunt consemnate situații concrete când medicii trimiteau instanțelor superioare date inexacte. De exemplu, o informație cu privire la numărul distroficilor, la 15 martie 1947, în satul Șaptebani, reflecta în realitate situația din 6 martie.¹⁷ Un felcer din satul Căinari a înregistrat în luna februarie a aceluiași an câțiva bolnavi de distrofie. Atunci însă când informația a fost confruntată cu actele oficiului stării civile, în anexele cărora el însuși indicase cauza deceselor, au fost observate neconcordanțe. Felcerul a trebuit să precizeze că acele „câteva cazuri de distrofie” au fost în număr de 259.¹⁸

Concluzia care se desprinde din informația prezentată este că situația cifrică referitoare la fenomenul analizat nu s-a caracterizat prin acuratețe. Liderii de la Chișinău știau însă că proporțiile dezastrului erau înspăimântătoare. În caz contrar, nu se explică de ce în informația trimisă la Moscova la 21 decembrie 1946 furniza, în privința distroficilor, o cifră inventată. În plus, trebuie spus că statistica foametei circula doar în documentele de partid și de stat. Ziarele și radioul nu aminteau nici despre foamete, nici despre secetă. Din presa R.S.S. Moldovenești s-ar fi putut afla doar trei ani mai târziu că anul 1946 a fost cumplit de secetos. În asemenea condiții, estimarea volumului asistenței oferite de stat sinistraților nu putea fi făcută decât tot atât de arbitrar ca și în cazul datelor invocate anterior.

Împrumutul de cereale acordat de statul sovietic populației basarabene în anul 1947

În acord cu hotărârile luate la Moscova, conducerea republicană a dat indicații în vederea acordării împrumutului de cereale și creării cantinelor publice pentru alimentarea înfometaiților. Proporțiile împrumutului de cereale urmau să fie stabilite la nivel de județ și de raion, după care trebuia să fie aprobate de Consiliul de Miniștri al R.S.S.M. Familiile țărănești urmau să primească cereale „în funcție de necesități” și de starea vitelor avute în posesie. Stabilirea „necesităților” și elaborarea listelor persoanelor care urmau să beneficieze de împrumut și de hrană la cantinele organizate de autorități erau lăsate în seama sovietelor satești, a persoanelor numite în documentele de partid „activiști” și

„sărăcimea satelor”. Întrucât conducerea R.S.S.M. considera că la acordarea unui împrumut similar, în august 1946, s-au comis greșeli și abuzuri, se recomanda lucrătorilor de partid și de stat să se deplaseze în mediul rural și să-i ajute pe activiștii locali să alcătuiască listele viitorilor beneficiari. După ce listele erau prezentate la comitetele executive și aprobate de acestea, distribuirea cerealelor revenea președinților de soviete sătești și activiștilor locali.¹⁹

Inițial, împrumutul a fost de patru kilograme de cereale pe lună sau de 200 grame de pâine coaptă, oferită zilnic persoanelor care se alimentau la cantine, apoi s-a înscris în limitele a trei-șase kilograme de grâne lunar. În general, trebuie spus că pâinea distribuită prin intermediul cantinelor și al barăcilor pentru distrofici intra, în funcție de cost, fie în categoria *pâine comercială*, fie în cea *repartizată pe cartelă*, ori, în alt treilea caz, în categoria *gratis*.²⁰ Uneori 75% din prețul celor 200 grame de pâine era „de cartelă” și 25% „comercial”. Țăranii se obligau în scris să returneze statului datoria din recolta anilor 1947-1948. Împrumutul era distribuit, de regulă, de trei ori pe lună.

Controale de stat relevau în repetate rânduri faptul că la întocmirea listelor erau favorizate rudele activiștilor, funcționarii de stat (agenți financiari, lucrători poștali, directori de școală), în timp ce alți săteni, aflați la limita subsistenței, fie că nu fuseseră incluși în liste, fie că la un moment dat se pomeniseră eliminați din registre fără motiv. În cadrul aceluiași controale s-a stabilit că la punctele de colectare a cerealelor – „Zagotzerno” –, unde beneficiarii primeau grânele și tot ei le încărcau în căruțe, pentru a le transporta în sate, angajații punctelor cântăreau o cantitate mai mică decât cea indicată în documente. În timpul transportului, o parte din cereale dispărea pe drum. După ce ajungea în sate, dâra de ajutor continua să se diminueze: activiștii în frunte cu președintele sovietului sătesc sustrăgeau o parte din cereale, iar lipsa o suplineau, amestecând grânele rămase cu nisip, țăranii erau amăgiți și la cântar etc. Uneori erau furate sute de kilograme de cereale.²¹

Cât de prompt au fost ajutați suferinzii se poate stabili cu oarecare certitudine în baza aceluiași surse oficiale. Din acestea aflăm, de pildă, că livrarea împrumutului de grâne, în ianuarie 1947, a fost tergiversată din cauza lipsei de cereale la punctele de colectare, dar și din cauza viscolului și a impracticabilității drumurilor.²² Patru mașini și 16 căruțe, trimise pe 6 martie de la Dubăsari la Chișinău după cereale, se întorceau fără nimic, fiindcă li s-a spus că în capitală în acel moment nu erau grâne.²³ În satele Ordășei, Pistruieni și Negureni din raionul Râșpopeni

împrumutul pentru februarie a fost adus la sfârșitul acelei luni; în legătură cu aceasta, autoritățile constatau că mortalitatea în localitățile respective a fost mai mare decât în alte sate din raion.²⁴ În raionul Căinari, se menționa în decizia din 25 februarie 1947 a comitetului de partid din județul Bender, locuitorilor nu li se dăduse, la data de 14 februarie, nici un kilogram de cereale din împrumutul pentru luna indicată. Aceeași situație putea fi observată și în alte raioane din județ.²⁵

Deosebit de presantă era problema transportării alimentelor. Mașinile existente în număr mic în republică staționau din cauza lipsei de combustibil și a impracticabilității drumurilor.²⁶ Țăranilor nu le rămânea decât să care alimente de la punctele de colectare, din centrele raionale sau din Chișinău, cu propriile brațe și cu puținele vite de tracțiune rămase prin sate.

Cantine și centre de spitalizare pentru înfometaji

Nu se poate spune cu exactitate când a început activitatea primelor cantine pentru înfometaji. Deși, potrivit unui raport trimis de controlorul V. Dehteariov conducerii republicii, acestea au fost înființate în număr de 200 la data de 15 ianuarie, în număr de 471 către 20 ianuarie 1947 și de 560 către 1 februarie,²⁷ iar alte documente prezintă situația diferit. Într-o informație oficială se menționează că organizarea cantinelor a început abia pe la 15 ianuarie, tergiversarea fiind explicată prin faptul că ministerul unional al industriei alimentare și acela al producerii cărnii și a laptelui au întocmit documentele de distribuire a alimentelor cu întârziere; în plus, au lipsit utilajele și condițiile necesare pentru deschiderea lor.²⁸ Autoritățile au cerut ca vasele de gătit, lingurile, cămile, străchinile să fie aduse la cantinele și la punctele de spitalizare a distroficilor – numite, de asemenea, barăci – de către beneficiari, lemnul pentru foc să fie cel puțin în parte luat sub formă de rechiziții de la țărani, iar transportul produselor să se efectueze cu forțe locale.

În ceea ce privește barăcile pentru distrofici, conducerea de la Moscova a decis ca în lunile februarie-aprilie să fie tratați 40 000 de bolnavi de distrofie, pentru luna mai a dispus menținerea a 30 000 de paturi, pentru ca la 1 iunie numărul lor să fie redus până la 10 000 și la 1 iulie 1947 ultimele barăci să fie lichidate. Rația zilnică a unui bolnav de distrofie trebuia să coste 8,5 ruble.²⁹ Tratamentul unui distrofic dura 30-40 de zile.³⁰ În asemenea condiții erau tratați distroficii de gradul al II-lea și al III-lea. Celor de gradul I trebuia să li se acorde asistență la domiciliu.

Instanțele centrale prevăzuseră, de asemenea, distribuirea prin așezămintele de tratament a fructelor uscate, a orezului, untului, cartofilor, cât și a unor medicamente: glucoză, cofeină, untură de pește, vitamine. Persoane de la conducere scoteau în evidență faptul că hrana destinată distroficilor era cu totul insuficientă – populația consuma cerealele primite în câteva zile, iar cele 200 de grame de pâine pe zi erau o cantitate prea mică ca să fie pus pe picioare un bolnav în stare gravă – și cereau în repetate rânduri superiorilor subvenții suplimentare.³¹

Nu mai puțin importantă este problema raportului numeric al celor care au fost înscrși oficial să beneficieze de sprijin, față de suferinzii îndreptățiți să pretindă asistență, dar, din diferite motive, neavând acces la ea. La 15 februarie 1947, în republică erau înregistrați oficial 208 941 de bolnavi de distrofie; dintre aceștia doar 22 205 erau spitalizați (din cei 22 205 de bolnavi spitalizați, 17 240 se găseau în 570 de barăci).³² La începutul lunii martie 1947 în raionul Strășeni, compus din mai multe sate, existau 15 barăci, în care erau spitalizați 700 de distrofici, în timp ce doar în satul Sireți din acest raion fuseseră înregistrați 569 de bolnavi de distrofie, dintre care 259 – de gradul al III-lea.³³ În județul Cahul, la 1 februarie 1947, erau 31 616 bolnavi de distrofie de gradul al II-lea și al III-lea, dintre care fuseseră spitalizați 2 812, iar 15 200 – înscrși la cantine.³⁴ Într-un document elaborat la C.C. al P.C. (b) din R.S.S.M. la 4 februarie 1947 se spune că până la acea dată fuseseră deschise 561 de cantine, unde se hrăneau 101 350 de persoane.³⁵ Din statistica prezentată rezultă că instituțiile curative și cantinele nu dispuneau de posibilități pentru a-i găzdui și deservi pe toți distroficii înregistrați oficial.

Tabloul n-ar fi complet dacă n-am lua în calcul alte maladii frecvente în anii de foamete – tifosul (exantematic și abdominal), febra recurentă, scarlatina, difteria, dizenteria, intoxicările cu plante necomestibile.³⁶ Potrivit unor date oficiale, începând cu luna martie 1947, numărul celor afectați de asemenea boli a fost în creștere,³⁷ situația menținându-se tensionată până la sfârșitul anului 1947.

Lectura actelor oficiale permite să extragem unele informații despre calitatea tratamentului și a alimentației distroficilor. Controalele efectuate de autorități semnalau sustrageri de alimente de la cantine și de la barăci – s-a constatat, de exemplu, că la spitalul raional din Căușani, bolnavilor li se furau 120-130 grame din porția zilnică de 600 grame –, lipsa cărnii și a peștelui din meniu (produsele perisabile, de altfel, nici nu aveau unde să fie păstrate, deoarece cantinele nu dispuneau de frigider sau măcar de beciuri), ignorarea oricăror norme sanitare la prepararea

bucatelor, dezordinea ce domnea în documente, lipsa scaunelor și a meselor la cantine etc.³⁸ „Gustând supă la cantină, am constatat că era pur și simplu apă caldă” – raporta superiorilor un activist trimis de centru în teritoriu, în timpul campaniei electorale din iarna anului 1947.³⁹ Întrucât alimentele nu erau aduse regulat, se întâmpla ca unele cantine să-și suspende activitatea pentru câteva săptămâni⁴⁰.

Autoritățile constatau că epuizarea fizică generată de inaniție și lipsa de haine calde și de încălzăminte îi forța pe oameni să renunțe la hrana oferită la cantine, acestea fiind situate la depărtare considerabilă – de 3-6-8-10 kilometri – de cei care le frecventau. Îngrijorată să nu se fure și mai mult produsele, conducerea se arăta reticentă atunci când se punea problema deschiderii unor noi cantine.⁴¹

Controalele întreprinse la barăci scoteau în evidență, întâi de toate, lipsa paturilor, din care cauză bolnavii dormeau câte trei-patru într-un pat ori pe dușumea. Apoi, lipseau vasele de bucătărie, plăpumile, lenjeria de pat și de corp; suferinzii spitalizați rămăneau în hainele în care veniseră de acasă, adeseori pline cu păduchi. În barăci, ca și la cantine, era frig și murdar. În unele spitale nu era lumină. Se resimțea penuria de hârtie, chiar și pentru întocmirea fișelor medicale. În afară de aceasta, distroficiile erau spitalizați împreună cu bolnavii de tifos, scabie și alte boli.⁴²

Calitatea serviciilor curative poate fi apreciată și după numărul medicilor antrenați în eradicarea distrofiei. În primăvara anului 1947, în județul Cahul erau 55 de medici și 150 de lucrători sanitari, la care s-au alăturat 21 de medici și 84 de studenți ai Institutului de Medicină din Chișinău, trimiși în județ temporar de către C.C. al P.C. (b) din republică. Acest corp de cadre medicale era vădit insuficient din punct de vedere numeric pentru tratarea a 51 180 de bolnavi de distrofie, existenți în județul respectiv la 5 martie 1947, dintre care 24 685 – de gradul al II-lea și al III-lea.⁴³ La nivel de republică, tratarea a 208 941 de bolnavi de distrofie, înregistrați oficial la 23 februarie 1947, dintre care 22 205 erau spitalizați, revenea unui număr de 212 medici, la care se afiliaseră 330 de studenți ai Institutului de Medicină din Chișinău și 76 de elevi ai unei școli de felceri.⁴⁴ În plus, controalele arătau că studenții mediciști și chiar medicii nu știau întotdeauna cum să trateze distrofia.⁴⁵ Internarea bolnavilor de maladii infecțioase era, de asemenea, limitată. În noiembrie 1947, unicul spital de boli infecțioase din orașul Chișinău trata 350 de bolnavi, instituția dispunând de numai de 250 de locuri, și primea doar persoane care nu aveau casă sau care locuiau în cămine, alți contagioși fiind tratați la domiciliu.⁴⁶

Spitalele însele constituiau o sursă de infecție. Aceasta se întâmpla din diferite motive: bolnavii contagioși erau spitalizați în saloane împreună cu cei obișnuiți, instituțiile curative nu aveau săpun, hainele erau dezinfectate nesatisfăcător și paraziții purtători de tifos de la secțiile de boli infecțioase treceau la alte secții etc.; barăcile de distrofici fuseseră înzestrate cu lenjeria folosită în anii 1944-1946 în așezămintele de eradicare a tifosului etc.⁴⁷

Pâinea comercială

În afară de pâinea distribuită unor categorii de populație (funcționarilor, studenților) pe cartele și la cantinele pentru înfometaji, statul a furnizat cetățenilor așa-zisa pâine comercială (să notăm că în anii 1945-1948 vânzarea liberă a produselor alimentare a fost suspendată). Aceasta putea fi procurată cu precădere în magazinele din orașe și din centrele raionale, după ore și chiar zile și nopți întregi petrecute la cozi imense, într-o atmosferă tensionată care se solda adeseori cu încăierări. Epuizați din cauza inaniției, locuitorii satelor cu greu reușeau să se deplaseze la oraș, să facă față confruntărilor de la cozi și să revină acasă cu pâine. În iarna anului 1947 pâinea comercială a început să se vândă și la sate, în școli și în cantinele pentru distrofici. Potrivit unor observatori oficiali, țărănimea nu dispunea însă de mijloace ca s-o procure.⁴⁸ Chiar și copiii renunțau la pâinea distribuită prin școli, dacă li se cerea s-o plătească și nu aveau bani; la cantine, din același motiv, în februarie 1947, primeau pâine doar 10-20% din copiii înscriși în listele de ajutorare⁴⁹.

Sfârșitul crizei

În primăvara anului 1947 țăranilor li s-au distribuit, cu titlu de împrumut, cereale pentru semănat. Lucrările agricole s-au efectuat în principal cu vitele și cu brațele țăranilor. La 7 iulie 1947, Consiliul de Miniștri al U.R.S.S. și C.C. al P.C. (b) din U.R.S.S. a emis decizia *Despre planul colectărilor de cereale din recolta anului 1947*, în care statul avansa cereri sporite față de agricultori, în comparație cu anul precedent, motivându-le prin extinderea terenurilor însămânțate și prin cultivarea mai bună a solului, datorată împrumuturilor de cereale și mașinilor agricole oferite de către stat. Documentul proclama crearea rezervelor de grâne drept condiție indispensabilă pentru consolidarea poziției U.R.S.S. pe arena internațională. Cotele obligatorii trebuiau predate statului chiar în

timpul operațiilor de treierat.⁵⁰ Reluarea colectărilor a avut consecințe dintre cele mai grave: a dezlănțuit tensiuni sociale, a cauzat sinucideri etc.⁵¹ Perisabilitatea populației a revenit la indicii naturali către sfârșitul anului 1947.

Judecând din perspectiva statisticilor sovietice, nici în timpul foametei, nici după aceasta, conducerea R.S.S.M. și U.R.S.S. n-a deținut informații precise în privința fluctuațiilor demografice din anii 1946-1947. Într-un act elaborat la 24 iulie 1947 de Comisia de Stat pentru Planificare a Consiliului de Miniștri al U.R.S.S., se susține că în iulie 1946 au murit 3 676 de oameni, iar în altul, emis de aceeași comisie la 20 august 1947, pentru iulie 1946 este indicată cifra de 5 235 de decedați.⁵² Asemenea inadvertențe sunt proprii și altor acte. Estimarea numărului populației rurale, efectuată la începutul anului 1948, a arătat că în segmentul de timp 1 ianuarie 1947 - 1 ianuarie 1948 populația satelor a scăzut cu 193,9 mii de oameni, adică cu 10 % (bărbați 12,7% și femei 7,7%).⁵³ Familii întregi au dispărut din localitățile rurale, unele în urma deceselor, altele părăsindu-și locul de trai. În vara anului 1946, din trei sate ale raionului Fălești, au plecat 44 de familii: din Moldovanca 20 de familii, din Măgura 20 și din Egorovca patru;⁵⁴ 163 de familii părăsiseră satele Zolotievca, Ochiul Roș și Larga, raionul Bulboaca, în lunile octombrie-decembrie 1947.⁵⁵ Soarta Țiganilor, oameni care dispuneau de puțin pământ sau nu-l aveau deloc, a fost deosebit de dramatică, fapt consemnat la vremea respectivă de autorități⁵⁶ și actualizat de memorialistică în perioada post-comunistă.

II. PUTEREA ÎN MEMORIALISTICA FOAMETEI

Impunerea cotelor obligatorii

Întreaga memorialistică la care ne referim are drept punct de plecare, în reflecțiile asupra flagelului foametei, sistemul de cote obligatorii instituit de autoritățile sovietice. Naratorii nu fac altceva decât să confirme ceea ce știm din surse oficiale și anume că regimul a stabilit obligațiile țăranimii în primăvara anului 1944, imediat după reinstalarea sa în Moldova pruto-nistreană. Memorialistica aruncă însă mai multă lumină asupra acestei evoluții, precizând că acele cantități cerute de agenții de colectări creșteau încontinuu, fără ca autoritățile să dea explicații.⁵⁷ Aceasta a produs angoasă în rândul populației și, apoi, un sentiment de neputință în fața arbitrarului.

În martie, când a revenit puterea sovietică, țin minte că era mare glod. Și imediat, a treia sau a patra zi, au început să strângă impozite de pâine, așa-numitul fond pentru armată (*fond oborony*, în limba rusă, pe care țărani necunosători ai rusei îl numeau *fundul boroanei*⁵⁸ – A. F.). La început fiecare om dădea de bună voie ce putea: grâu, păpușoi, fasole, carne... Asta în primele zile, da peste câteva săptămâni au început livrările obligatorii. Chițcănenii (locuitorii satului Chițcani – A. F.) dădeau, nu-i vorbă, da tot își mai lăsau câte olecuță pentru zile negre, să aibă cu ce o duce... S-au scurs câteva săptămâni și iarăși impozite – încă mai din gros. Și tot așa, de prin martie până în iulie au rămas cu toții fără pâine, fără dobitoace...⁵⁹

De asemenea, intervievații formulează în mod repetat ideea conform căreia în timpul colectărilor exponenții puterii utilizau violența fizică și verbală: percheziții prin curți și prin case, confiscări de bunuri, brutalizări, amenințări cu detenția sau cu deportarea în Siberia, arestări – de multe ori nocturne – și chiar omoruri. Unii dintre subiecții intervievați susțin că autoritățile le atribuiau mai mult pământ decât posedau în realitate; în consecință, și cotele ce urmau să fie predate statului au fost exagerate.⁶⁰ Evitarea controlului de stat era aproape imposibilă: grădinile și casele erau verificate cu furci sau cu vergi ascuțite de fier, înfipte din loc în loc sau acolo unde se presupunea că au fost îngropate produse. Memoriile lasă totuși să se înțeleagă că existau încercări de evaziune și că în cazul în care erau prinși asupra faptului, unii reușeau să scape de pedeapsă, mituindu-i pe oamenii puterii. Scriitorul Vasile Vasilache își amintește:

O mătușă de-a mea, care nu mai putea suporta aceste impozite, m-a rugat să o ajut să scape de ele și eu i-am falsificat chitanțele. A fost prinsă desigur și denunțată de agentul din sat. A intrat pe mâna procurorului care i-a clasat dosarul în schimbul a doi curcani.⁶¹

Deși sursele oficiale abundă în informații referitoare la ilegalitățile din timpul colectărilor, explicațiile date în discursul oficial diferă de cele oferite de naratori. Dacă autoritățile circumscriu asemenea manifestări luptei de clasă, punându-le pe seama elementelor „burgheze” și „naționaliste”, infiltrate subversiv în aparatul de stat, omul de rând le resimte ca fiind consubstanțiale noului regim. Țărani nu știau cât se cuvenea să dea statului și de ce. După predarea unor cote, veneau înștiințări și somații despre alte îndatoriri, până când au fost epuizate toate rezervele.

Că împuterniciții, când strângeau impozitul, nu strângeau cu banița, da cât ieșea de la treierat, luau tot.⁶²

În acest context, cel mai des este invocată expresia privitoare la „măturatul podurilor” de către activiști. După ce persoane nevoiașe erau deposedate brutal de grâne, se întâmpla să li se afișeze fotografia pe tabla de onoare, ca să servească drept exemplu și să-i „încurajeze” și pe alți săteni să predea „benevol” pâinea la stat.⁶³ Beneficiarilor de scutiri fiscale autoritățile locale nu le recunoșteau, de cele mai multe ori, drepturile, această conduită explicându-se probabil și prin teama de superiori, care erau furioși dacă activiștii locali reduceau îi cuiva, fie și întemeiat, cotele:⁶⁴

Noi, aceștia care mai aveam câte un copil-doi și bărbații duși pe front, ne mai împotriveam: „Cum să dăm noi pâine, dacă nu se cuvine să dăm?! Căci așa era legea: dacă ai bărbat pe front (în *Armata Roșie*– A. F.), ești scutită. [...] Ei, dar ei țineau pe-a lor: „Nu știm nimic, ziceau, dă!”. Și am dat și *postavcă* și *zaim*.⁶⁵

În lipsă de depozite și de condiții adecvate pentru păstrarea cerealelor, acestea se alterau sub privirile celor spoliați.⁶⁶ Aproape totalitatea mărturiilor așează foamea sub semnul secetei, cât și al sistemului de cote obligatorii, atribuindu-i acestuia din urmă chiar rolul decisiv. Constatarea care se impune este că dacă autoritățile motivau propriile acțiuni prin postulatul doctrinar despre necesitatea de a priva sătenii de „surplusurile” de alimente, ultimii se plâng că li s-a luat minimumul de subzistență.

Asistența de stat văzută din perspectiva sinistraților

În memorii se relevă faptul că o parte din locuitorii satelor au primit hrană la cantinele create de stat, potrivit unor liste alcătuite de autoritățile locale. De asemenea, martorii menționează că țăranilor li s-au distribuit, contra plată, anumite cantități de cereale. De multe ori se precizează că sprijinul statului a venit târziu, abia în primăvară, când mulți dintre cei aflați în stare avansată de inaniție n-au mai putut fi salvați.

La noi în sat nu era bucătărie ca prin alte părți, da spre primăvară a început a ni se da câte oleacă de ajutor, „pe suflete” – câte două-trei kilograme de grâu sau de secară pentru o lună de zile. Oamenii erau de-acum căzuți, mureau cu tăbuica ceea de grăunțe sub cap, n-aveau puteri, nu-i țineau baierele s-o ducă la moară. Erau vreo trei rășnițe în tot satul, se duceau care mai puteau și o măcinau, o mărunțeau oleacă, făceau o fiertură și o împărțeau cu lingurița la copii, câte oleacă, că dacă se scăpa un copilaș la strachină, putea s-o înghită pe toată.⁶⁷

De la centru, prin sate și spitale, au fost trimise butoaie cu untură de pește. Cei care în vremea foametei au fost salariați ai statului și studenți povestesc că li se dădeau zilnic, pe cartelă, 600 de grame de pâine și că datorită acestui fapt ei înșiși și membrii familiilor lor au rămas în viață. Trebuie spus că și această categorie de populație se confrunta cu imense privațiuni – și în rândul ei se aflau bolnavi de distrofie –, mai ales dacă lucra un singur membru al familiei, dacă familia era numeroasă sau dacă statul nu plătea timp îndelungat salariile (în raionul Drochia, de exemplu, se spune într-o sursă din februarie 1947, profesorii și medicii nu-și ridicaseră salariul pe două-trei luni și nu aveau bani să-și cumpere pâine; secretarii de soviete sătești și șefii de cluburi nu-și primiseră salariul de opt luni).⁶⁸

Aveam cartele. Ca să ieși pâine trebuia să stai toată ziua în rând. Când ne ajungea rândul se termina pâinea. Câte două, trei zile nu mâncam nimic.⁶⁹

Din memorii se mai poate afla că pâinea comercială se vindea arareori, câte 300-500 grame, și „semăna mai mult cu niște clei negru”.⁷⁰ În sursele examinate este deseori prezentă ideea conform căreia în listele împrumutului de stat și alimentării la cantine erau incluși în primul rând cunoscuții și rudele activiștilor, care nu erau neapărat cei mai nevoiași oameni din sat, aceștia având șanse sporite să se salveze, în timp ce asupra persoanelor care nu se aflau în relații bune cu oamenii puterii plana pericolul să fie privați de asistență și să moară de foame.

Când a venit oleacă de ajutor, era vorba să ne dea la toți câte cât a ajunge, da crezi că mi-au mai dat? Nu mi-au dat măcar o sută de grame de făină ori de ce dădeau acolo, mâncau ei și neamurile.⁷¹

Ei și leaca cei de geandră, pe care-o primeau, o împărțeau cum vroiau – ei mâncau, da pe noi ne zvântau...⁷²

Surse oficiale pun în evidență demersuri de negociere, altele de extorcare, în vederea includerii în listele ajutorului de stat. Un activist îi ceruse unei persoane din satul Izvoare, raionul Drochia, un covor, în schimbul unui asemenea serviciu, dar, fiindcă a fost refuzat, a șters din liste numele familiei în cauză.⁷³ Dacă în liste nu erau incluși toți membrii familiei, ci doar cei considerați a fi foarte slăbiți – trebuie spus că rațiunea alegerii nu era adesea evidentă și se proceda mai curând aleatoriu –, în virtutea solidarității de neam, beneficiarul trebuia să împartă ceea ce primea cu părinții și cu frații săi:

Mai dădeau ciorbă, da ce, dădeau la toți? Noi eram șapte în casă, da la cantină era scris numai unul. Se ducea băiatul cel mic și-i dădea un polonic de ciorbă și-o bucată de pâine. Da n-a putut scăpa nici el, a murit. Și la cantină din cei scriși nu se puteau duce toți. Și dacă se ducea și aducea, împărțea la fiecare în casă: câte o lingură și gata, nu mai era.⁷⁴

Acest lucru nu plăcea autorităților, însă ele nu puteau să-l împiedice, mai ales atunci când bolnavilor li se dădea hrana pentru acasă.⁷⁵ Despre condițiile și tratamentul din spitale și din barăcile pentru distrofici cei care au lucrat în asemenea așezăminte povestesc următoarele:

Cei mai mulți mureau iarna, și nu atât de foame și tifos, cât de pneumonie, căci n-aveam paturi pe care să-i punem, ci-i culcam direct pe podeaua de ciment.⁷⁶

Eu pe foamea ceea am lucrat la „baracă”, că așa le zicea atunci – acolo unde strâneau distroficii și-i întreau cât de cât. O grămădit într-o căsoaică lângă școală tot norodul care căzuse definitiv, cei care nici un pic, nici oleacă de mâncare nu mai aveau. Făceau câte o mămăligă mare și le dădeau câte o felioară seacă, oleacă de borș și ce mai era. Și nu mureau, se țineau cu asta.⁷⁷

Concluzia care se desprinde din mărturii este că în anii de foame 1946-1947 populația s-a bucurat din partea statului de o asistență inconsistentă, tardivă și însoțită de abuzuri, din care cauză situația suferinșilor n-a putut fi redresată în mod simțitor.

Strategii de supraviețuire

Nici un supraviețuitor al foamei nu susține explicit că el însuși sau cineva dintre apropiații săi s-ar fi salvat datorită ajutorului de stat. Cu

toții invocă însă propriul merit în găsirea soluțiilor de depășire a crizei. Mulți naratori afirmă că datorează supraviețuirea – proprie și a familiilor lor – faptului că au avut vaci, mai rar – capre, care dădeau lapte.

Vaca ne-a scăpat, că dădea câte patru kilograme de lapte pe zi.⁷⁸

O categorie relativ numeroasă amintește, în acest concurs de împrejurări, sacrificarea animalelor domestice, carnea consumată moderat ajutându-i să-și țină zilele. În epocă, persoane oficiale dezaprobat, în general, tăierea masivă a vitelor, motivând că se subminau „bazele agriculturii”, fără a putea însă împiedica efectiv acest proces. Deseori se afirmă că s-au salvat cei care au ascuns grâne în pereții locuințelor, în butoaie și în vase de sticlă, pe care de regulă le-au îngropat în pământ:

Cine reușise să ascundă câte-un tăbultoc - doi de grăunțe, mai avea ce pune pe masă la copii, cine nu – se descurca cu greu...⁷⁹

Potrivit altei păreri, exprimate frecvent de intervievați, rolul decisiv pentru ieșirea din impas l-a jucat consumul judicios – „cu porția” – al produselor. O mare parte din mărturii se referă la un schimb inechitabil, dar care în acele condiții nu putea fi evitat, de covoare, prosoape, îmbrăcăminte – straiile sunt menționate drept cele mai căutate articole – pe alimente. Uneori era vândut sau schimbat tot ce se găsea în gospodărie și chiar casele:

Ca să facă rost de mâncare, oamenii vindeau tot ce aveau de preț în casă. Sora mamei mele a vândut un covor pentru o căldărușă de cartofi degerați.⁸⁰

Prezență recurentă în memorii, târgul de acest fel ne sensibilizează mai mult decât oricare altă secvență la pauperizarea țăranimii basarabene. Oamenii plecau peste hotarele republicii, prioritar în Ucraina de Apus și în Bucovina, în căutare de produse alimentare, deplasarea antrenând zilnic, potrivit unor calcule oficiale, cinci-șase mii de persoane.⁸¹ În lipsă de posibilități financiare, călătoreau pe vagoane. În schimbul obiectelor aduse de acasă sau cerșind, căpătau făină, cartofi, borhot de sfeclă, fasole. Pe drum puteau fi omorâți, jefuiți de alți nenorociți, deposedați de forțele de ordine.⁸² Alții încercau să fugă în România. Un

număr nedefinit a plecat la studii sau a primit slujbe în alte republici ale U.R.S.S., de fapt, pentru a obține o bucată de pâine.⁸³ În sfârșit, o categorie distinctă de persoane s-a salvat, făcând apel la ordinea legală sovietică. Cele mai mari șanse – dar, totuși, fără un succes garantat – de a rămâne în posesia grânelor și, deci, de a traversa această perioadă de criză, au avut-o familiile care aveau printre membrii lor foști luptători în armata sovietică, întorși acasă din război:

Umblau câte 12 nebuni și măturau tot din pod. Dacă n-aș fi fost în Krasnaia Armia (Armata Roșie – A. F.), îmi luau și mie tot, dar așa n-au îndrăznit...⁸⁴

Nu este, prin urmare, o întâmplare că marea majoritate a documentelor oficiale, în care sunt recunoscute „încălcărilor” comise de activiști în timpul colectărilor, se referă la nedreptățirea acestei categorii de populație. Se poate conchide, prin urmare, că veteranii, în temeiul statutului prestigios de „luptători împotriva fascismului”, au avut posibilitate să păstreze o anumită cantitate de alimente. Foametea s-a extins gradual, iar supraviețuirea a depins de abilitatea oamenilor, asociată cu împletirea unor împrejurări favorabile, de a trece dintr-o etapă în alta a acestui proces – fiecare cu specificul ei.⁸⁵ În cazurile în care se fac comparații cu efectele secetelor din perioada interbelică, martorii scot în evidență posibilități mai largi de a găsi soluții onorabile și contribuția substanțială a statului român la traversarea crizelor.⁸⁶

III. PRACTICI CULINARE, LEGĂTURI DE FAMILIE ȘI COMPORTAMENT SOCIAL ÎN TIMPUL FOAMETEI

Ultima parte a acestui studiu este dedicată modului în care privațiunile din anii 1946-1947 au influențat obișnuințele alimentare ale populației, familia și interacțiunile din spațiul social.

Alimentația

Autoritățile știau că cei înfomețați consumau produse pe care nu le-ar fi folosit în situație obișnuită (piei, carne de câine, materiale furajere, tescovină, știuleți de porumb fără boabe, ghindă).⁸⁷ Memoriile relevă însă mult mai mult și anume imaginea unor comunități rurale obsedate de penurie, pentru care, la un moment dat, totul în jur s-a transformat în

sursă de hrană. În „listele de bucate”, extrase din mărturii, găsim borhot de cartofi și de sfeclă, miez din ciocleje sau din bețe de răsărită, rumeguș de lemn (agud, salcâm), coajă de stejar, neghină, rădăcini de papură, de stuf și de rogoz, extrase din bălțile Prutului – uscate bine și măcinate la râșniță. Se spune că la acestea se adăugau, dacă era de unde, tărâțe, lapte, făină de grâu, porumb, orz, secară sau soia. În anotimpurile calde înfometajii consumau diferite plante – floare de salcâm, susai, lobodă, știr, ceapa-ciorii, baraboi, podbal, leurdă adusă din pădure, bulbi de ghiocei, urzică vie, urzică moartă, frunze de viță, tije de nalbă – „tot ce era verde și creștea”. Mâncarea era fie sub formă de fiertură (cir, terci), fie de turte, coapte pe plită sau prăjite, uneori cu motorină. Cei foarte slăbiți, care nu mai aveau puteri să-și prepare mâncarea, consumau buruieni crude.⁸⁸

Hrana sătenilor mai era compusă, cu anumite variații, în funcție de sezon, de condiții geografice și de rigorile morale pe care și le impuneau, din pește, broaște, lipitori, câini, pisici, țistari, ciori, vrăbii, porumbei, vânat (iepuri în principal), opinci vechi aruncate prin poduri, fierte „cât ținea răbdarea”. Pe malurile râurilor Nistru și Răut se strângeau scoici.⁸⁹ Calitatea alimentației s-a degradat încontinuu, mulți abandonând treptat scrupulele pentru a se menține în viață. Această situație i-a determinat pe câțiva dintre subiecții intervievați să facă asocieri cu starea de animalitate.

...mâncam și buruieni, de care mănâncă porcii.⁹⁰

Țin minte ca azi: ședeau culcați pe niște văi în sat, printre buruiene, rupeau cu mâna lobodă și abia de le ajungeau puteri s-o ducă la gură – cum ar paște vitele la iarbă, așa păștea lumea lobodă...⁹¹

Tincăi (*consăteanca naratorului* – A. F.) i-au dat niște grăunțe de păpușoi. Le mânca întregi, cum le mănâncă, să mă ierți, câinii.⁹²

Salvarea cu orice preț nu pare să fi fost totuși acceptată de morala publică, drept dovadă servind poreclele „guzgan”, „țistari”, rămase unor oameni de „pe vremea foametei”, din cauza că au întrebuițat aceste rozătoare în alimentație.

Situația copiilor

Memoriile, asociate cu alte tipuri de surse, recompun viața de familie din acest timp. În economia discursului, întâietatea revine copiilor, motiv

pentru care am decis să explorăm situația acestui grup social. Conform unor date provenite de la comitetul județean de partid Soroca, în acest județ, la 1 martie 1947, erau 11 579 de distrofici, dintre care 50% – copii până în 14 ani.⁹³ În județul Cahul, la 1 februarie 1947, erau înregistrați oficial 15 771 de copii bolnavi de distrofie până în patru ani, din numărul total de 56 691 de distrofici din județ.⁹⁴ La scara unei familii concrete, tabloul este următorul:

Mi-au murit de foame toți copiii, șapte la număr. Mașa născută în 1935, Anatolie născută în 1937, Nina născută în 1940, Ionică născută în 1942, Serioja născută în 1944, Sidor născută în 1946, Elena născută în 1946. Am rămas numai cu Sașa, născută în 1939. [...] Doamne, am dat tot din casă pentru mâncare la copii. Rămăsesem aproape în pielea goală. Mă rugam uneori, Doamne, nu-mi lua chiar toți copiii. [...] Mai pe urmă m-am temut de selisovet (organul puterii locale – A. F.) să nu zică c-am ucis copiii și i-am mâncat. Am luat și m-am dus la spital după certificate. Le-am adus secretarului să vadă câți copii am morți la spital.⁹⁵

Conducerea județului Bălți raporta la Chișinău despre părinți care primeau hrană de la stat, pe care o consumau singuri, lăsându-și copiii să flămânzească. În același document se relatează despre părinți care-i alimentează pe unii copii și pe alții nu, trimit copiii să cerșească, pleacă de acasă și-și lasă copiii în voia sorții.⁹⁶ Profesorii care au activat în școli în acel timp sunt foarte emoționați atunci când rememorează înfățișarea copiilor foametei și decesele elevilor lor. Ei povestesc că unii copii frecventau clasa întâi, deși nu aveau șapte ani, fiindcă la școală elevilor li se dădeau câte 100 de grame de pâine.⁹⁷ Un caz de alt ordin a fost consemnat într-o școală din Comrat, orașel situat în sudul Basarabiei – zonă puternic afectată de secetă; acolo copiilor care nu învățau bine nu li se dădea pâine.⁹⁸

În timpul foametei mulți copii au rămas orfani. Conform informațiilor trimise la 19 iulie 1947 de șeful secției orașenești de învățământ Bălți instanțelor partid și de stat județene și raionale, pe străzile orașului erau reperați zilnic 15-20 de copii vagabonzi, care erau aduși la miliția orașenească. Forțele de ordine nu știau unde să-i repartizeze, instituțiile specializate fiind la acea dată supraaglomerate. La căminul din Bălți, de exemplu, copiii dormeau câte trei-patru într-un pat. În ultimele două luni, se mai spunea în document, copiii care vagabondau pe străzile orașului nu proveneau din Bălți, ci din raioanele județului și din alte județe (Orhei, Soroca, Cernăuți).⁹⁹ Copii orfani mișunau prin gări.¹⁰⁰

Instanțele de stat au decis înființarea căminelor pentru 22 000 de orfani;¹⁰¹ drept rezultat, sfera preocupărilor statului s-a lărgit considerabil, la cămine fiind nevoie ca acești copii să fie aprovizionați nu doar cu alimente, ci și cu încălțăminte, îmbrăcăminte, lenjerie de pat etc.¹⁰²

Unii dintre cei rămași orfani pe vremea foametei, care au crescut în orfelinate, par să fie mulțumiți de îngrijirea ce li s-a acordat, alții numesc aceste instituții adevărate pușcării.¹⁰³ O categorie distinctă formează copiii plecați în Ucraina – singuri ori împreună cu părinții –, pentru a schimba unele obiecte contra hranei sau ca să cerșească. Dacă se îmbolnăveau și nu mai erau în stare să se miște, unii erau lăsați temporar la orfelinatele din Ucraina.¹⁰⁴ Judecând sursele memorialisticii, se întâmpla ca familia să nu mai dea de urma acestor copii niciodată.

„...de hoji n-aveai scăpare, era vremea lor...”

Un subiect des întâlnit în memorii este acela al proliferării crimelor, în proporții necunoscute societății basarabene înainte de foametea din anii 1946-1947. După cum narează martorii, cel mai adesea se furau animale domestice (oi, vaci, boi, cai) și păsări de curte. Țăranii au trăit în acea iarnă cu vitele în casă, însă hojii făceau găuri prin perete sau prin pod și tot le luau; se întâmpla ca prădătorii să fie înarmați cu arme de foc și să-i omoare pe proprietari, în caz că aceștia opuneau rezistență. Se fura mâncarea de pe foc. Din cauza furturilor, pâinea și alte produse alimentare se vindeau pe piață cu frică și prudență.

Când cineva vindea pâine, se adunau mulți înfomețați. Câte unul încerca să fure, numai să capete o bucățică de pâine. Când cumpăram o pâine, mă uitam în toate părțile să nu mi-o ia cineva. Acolo unde era pâine, întotdeauna erau bățai.¹⁰⁵

Autoritățile sovietice se arătau îngrijorate de creșterea numărului jafurilor și omorurilor, provocate de penuria alimentară, mai ales atunci când erau prejudiciate instituțiile de stat.¹⁰⁶ Din surse oficiale și narative aflăm despre jefuirea cantinelor pentru distrofici, a magazinelor, în scopul sustragerii de alimente (pâine, zahăr, ulei).¹⁰⁷ Conducerea republicană primea semnale de jos că acțiunile criminale erau rezultatul disperării, oamenii negăsind alte posibilități de dobândire a hranei; mai mult, că fărădelegile se comiteau din convingerea că detenția era preferabilă vieții în libertate, fiindcă la închisoare cel puțin nu se murea de foame.¹⁰⁸

Pe acest teren înflorea violența și criminalitatea în familie: un om și-a omorât mama ca să-i ia porția de pâine.¹⁰⁹ Surse oficiale și memorii converg în ceea ce privește descrierea situației infracționale din vara anului 1947, referindu-se în fond la furturi de legume, spice (încă verzi), stricăciuni în vii și în livezi.¹¹⁰

„...Era oamenii tot leșinați și morți pe drumuri și pe uliți, cât se mânca om pe om...”

Semnificativă în cel mai înalt grad pentru climatul social din acest timp este răspândirea antropofagiei. Semnalat de către procurorul RSS Moldovenești S. Colesnic încă la 3 august 1946, într-o informație trimisă pe numele lui N. Coval,¹¹¹ canibalismul a luat amploare în iarna anului 1947 și a fost consemnat până în vara aceluiași an. Deosebit de vulnerabili erau copiii, ademeniți de necunoscuți, de vecini sau de rude, pentru a fi asasinați și devorați.¹¹² Adulții se lăsau și ei prinși în cursele canibalilor, mai ales atunci când li se promitea ceva de mâncare. Deseori asemenea crime erau comise în cadrul familiei: părinți și-au asasinat și și-au mâncat copiii, copii și-au mâncat părinții, minori au comis înfricoșătoare fratricide. Sunt câteva relatări despre vânzări pe piață de carne umană sau de mâncare preparată din carne umană.¹¹³ Erau întrebuițate ca hrană cadavrele membrilor familiei, decedați de distrofie, acelea ale altor săteni, de regulă vecini; în aceleași scopuri s-a procedat la deshumări în cimitire. Procurorul RSS Moldovenești B. Drugobițki îi comunica, la 5 februarie 1947, lui N. Coval:

În sovietul sătesc Chiriet-Lunga, raionul Ciadâr-Lunga, K. A. K., născut în anul 1913, și soția sa, K. A. P., născută în anul 1917, lucrau la căile ferate; familia era compusă din cinci persoane – bătrânul K. K. K., de 70 de ani, mama – K. F., de 65 de ani, și fiul de un an și jumătate. În urma unei boli, la 3 ianuarie 1947 a murit fiul, care n-a fost îngropat, cadavrul a fost folosit în alimentație. La 9 ianuarie a murit mama, cadavrul căreia a fost, de asemenea, consumat. La 11 ianuarie 1947 soțul și soția K. l-au tăiat pe tatăl bolnav și l-au mâncat.¹¹⁴

Reprezentanții puterii au încercat să combată necrofagia pe calea unei evidențe mai riguroase a deceselor – activiștilor locali și medicilor li s-a cerut să umble din casă în casă, în vederea depistării și înhumării imediate a decedaților – și tinerii sub control a familiilor subnutrite.¹¹⁵

Cu toate acestea, practicile necrofage n-au încetat decât odată cu depășirea foametei. Găsiți în majoritatea cazurilor de expertizele medico-legale drept oameni normali din punct de vedere psihic, chiar dacă suferind acut de inanție și apatici, antropofagii invocau, potrivit unor informații oficiale, lipsa alimentelor, iar în vara anului 1947, în afară de aceasta, situația disperată după închiderea punctelor alimentare și sistarea ajutorului de stat.¹¹⁶ De cazurile de canibalism se ocupau organele securității și cele de interne, anchetatorii Procuraturii; judecarea lor avea loc în ședințe închise ale Judecătoriei Supreme a R.S.S.M. Trebuie precizat că circularele referitoare la antropofagie erau confidențiale, pe ele fiind notat: „cu restituirea acestei scrisori” instanței emițătoare.¹¹⁷ Mulți antropofagi, aflați în stare avansată de distrofie, decedau înainte de a apărea în fața justiției. Ocazional găsim informații despre viața de mai târziu a persoanelor care au consumat carne de om, au supraviețuit foametei și s-au întors din detenție, naratorii descriindu-le cuprinse de regret pentru cele făcute sau decise să se justifice prin foamea pe care n-au fost în stare s-o învingă.¹¹⁸

Care va să zică, omul decăzuse mai prejos decât fiara.¹¹⁹

CONCLUZII

Analiza scrierilor de memorialistică și a actelor oficiale emise în primii ani postbelici permite o reconstituire, în linii mari, a procesului unui imens transfer de bunuri și de valori, dinspre satul moldovenesc spre stat și invers. De la sat spre stat s-au îndreptat, prin sistemul cotelor obligatorii, produse alimentare, mijloace financiare, furaje etc. În sens invers, statul sovietic a tranzacționat oferind prioritar, prin intermediul propagandei, valori simbolice și, într-o măsură mult mai mică, materiale, ultimele fiind acumulate preponderent tot din surse locale. Aceste operații, inițiate pe fundalul unei situații meteorologice extrem de nefavorabile agriculturii, au condus la înfometarea și apoi la pauperizarea lumii rurale. Pretextând organizarea asistenței în folosul sinistraților, Moscova și-a consolidat controlul politic asupra țărânimii și a impus în Basarabia postbelică structurile sale de putere.

Chiar în momente, s-ar părea, minore, în comparație cu drama care se desfășura, statul n-a cedat câtuși de puțin din pozițiile ocupate. Un exemplu grăitor poate fi considerat acela al măcinatului grânelor. Morile

au fost după război etatizate și țărani, obligați să dea statului 15% din făina măcinată. În timpul foametei plata acestei taxe ar fi însemnat o pierdere substanțială din cantitățile, și așa foarte modeste, posedate de țărani. În legătură cu aceasta, lideri județeni și republicani au propus superiorilor ca statul să suprime taxele pentru folosirea morilor sau, cel puțin, să admită achitarea lor nu în făină, ci în bani. Propunerile au fost însă respinse la Moscova, tocmai fiindcă se aflau în joc aspecte doctrinare: „forțele de producție”, socializate de curând, morile în cazul dat, trebuiau să-și înceapă lucrul în profitul – ideologic în primul rând – al organismului de stat.

Nu se poate spune că foametea din anii 1946-1947 a condus la dislocarea valorilor morale tradiționale, la distrugerea iremediabilă a obiceiurilor sau a solidarității de rudenie. Odată cu traversarea crizei, lucrurile păreau să revină în albia lor firească. Rămânea însă, după această experiență traumatizantă, fără termeni de comparație în istoria ținutului, frica de recidive, alimentată incontinuu și extrem de abil de propaganda sovietică.

În pofida unei opinii larg răspândite, potrivit căreia statului comunist i-a lipsit la început coerența în acțiuni, coroborarea diferitor tipuri de surse impune corectări ale acestei viziuni. Există o continuitate, o tenacitate și câteva linii directoare remarcabile în demersul comunist din această perioadă, care aparent era dominată de haos. Dezordinea și confuzia, prăbușirea – cel puțin temporară – a valorilor tradiționale, chiar dacă nu erau controlate în totalitate, erau totuși prevăzute și trebuiau să servească la implementarea proiectului comunist. Poate că și ceea ce scăpa din vedere fusese anticipat, atenția centrându-se deliberat pe *mișcarea* care răsturna realitatea și făcea ca de acum încolo totul să fie posibil.

NOTE

- 1 BOMEȘCO, B., „Golod”, în *Sovetskaja Moldavija*, 15 aprilie 1989; *Idem*, „O pagină tragică a istoriei”, în *Comunistul Moldovei*, nr. 1, 1989; *Idem*, „Adevărul despre seceta din anii 1945-1946 din Moldova”, în *Moldova Socialistă*, 8 august 1987; ȚARAN, A., *Anii 1946-1947: învățămintele foametei în Moldova*, Chișinău, 1989; *Idem*, „Eșce raz o golode 46-go”, în *Molodež' Moldavii*, 16 august 1988; ȚURCANU, I., *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947*, Universitas, Chișinău, 1993.
- 2 ȚARAN, A. et al. (ed.), *Golod v Moldove (1946-1947). Sbornik dokumentov, Știința*, Chișinău, 1993.
- 3 GRIBINCEA, M., *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică (1944-1950)*, Prefață de Dinu C. Giurescu, Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- 4 ȚĂRANU, A., GRIBINCEA, M., „Foametea postbelică în Moldova”, în *Fărăma cea de pâine...*, Cartea moldovenească, Chișinău, 1990, p. 210, 214; *Idem*, „Victimele foametei, câte au fost?” în *Fărăma cea de pâine...*, p. 86.
- 5 *Idem*, „Foametea postbelică în Moldova”..., p. 225-226.
- 6 ȚARAN, A. et al., *op. cit.*, doc. nr. 186, p. 393.
- 7 ȚĂRANU, A., GRIBINCEA, M., *op. cit.*, p. 216-217.
- 8 ȚARAN, A. et al., *op. cit.*, doc. nr. 293, p. 672.
- 9 *Ibidem*, doc. nr. 110, p. 245-252; nr. 116, p. 271-272; nr. 131, p. 299-301; nr. 188, p. 399; nr. 190, p. 402.
- 10 *Ibidem*, doc. nr. 153, p. 347-348.
- 11 *Ibidem*, doc. nr. 160, p. 354-357.
- 12 *Ibidem*, doc. nr. 139, p. 309; nr. 147, p. 327; nr. 149, p. 332.
- 13 *Ibidem*, doc. nr. 167, p. 371; Cf. doc. nr. 186, p. 394.
- 14 *Ibidem*, doc. nr. 195, p. 417; Cf. doc. nr. 244, p. 583.
- 15 *Ibidem*, doc. nr. 303, p. 690.
- 16 *Ibidem*, doc. nr. 306, p. 695. La 24 februarie 1947 D. Gancev raporta lui N. Coval că la data respectivă în județ erau 56 691 de bolnavi de distrofie, iar dintr-o notă informativă elaborată de B. Maslov, unul din responsabilii pentru comerț și alimentația publică în cadrul C.C. al P.C. (b) M., datată cu 3 martie, rezultă că în județ erau la începutul acelei luni 45 042 de distrofici; ține de domeniul evidenței că într-o săptămână nu era posibil ca mai mult de 11 000 de oameni să fi devenit sănătoși. *Ibidem*, doc. nr. 219, p. 490; nr. 236, p. 551.
- 17 *Ibidem*, doc. nr. 259, p. 625.
- 18 *Ibidem*, doc. 217, p. 484.
- 19 *Ibidem*, doc. 160, p. 354-357.
- 20 *Ibidem*, doc. nr. 247, p. 593-601. Țăranii în general preferau cerealele celor 200 grame de pâine primite la cantină – grânelor erau măcinate și făina era amestecată cu miez din bețe de răsărită, de porumb, ciocălăi de porumb, semințe de struguri etc. *Ibidem*, doc. nr. 231, p. 530.

- 21 *Ibidem*, doc. nr. 219, p. 494; nr. 236, p. 548-558; nr. 237, p. 558-562;
nr. 257, p. 618-620.
- 22 *Ibidem*, doc. nr. 212, p. 469.
- 23 *Ibidem*, doc. nr. 245, p. 589.
- 24 *Ibidem*, doc. nr. 243, p. 582.
- 25 *Ibidem*, doc. nr. 222, p. 516.
- 26 *Ibidem*, doc. nr. 247, p. 597.
- 27 *Ibidem*, doc. nr. 237, p. 562; Cf. doc. nr. 212, p. 468.
- 28 *Ibidem*, doc. nr. 212, p. 468.
- 29 *Ibidem*, doc. nr. 282, p. 656.
- 30 În județul Cahul, un distrofic de gradul al II-lea și al III-lea primea lunar 2 700
grame de carne, 1 100 grame de grăsimi, 2 250 grame de crupe, 1 000 grame
de zahăr (cost total: 4,50 rub.), iar un bolnav de gradul I – 1 800 grame de
carne, 400 grame de grăsimi, 1 200 grame de crupe, 400 grame de zahăr
(cost total: 2,50 rub.). *Ibidem*, doc. nr. 263, p. 635; Cf. doc. nr. 217, p. 485.
- 31 *Ibidem*, doc. nr. 195, p. 417; doc. nr. 197, p. 433.
- 32 *Ibidem*, doc. nr. 212, p. 467.
- 33 *Ibidem*, doc. nr. 239, p. 569.
- 34 *Ibidem*, doc. nr. 188, p. 397.
- 35 *Ibidem*, doc. nr. 186, p. 394.
- 36 *Ibidem*, doc. nr. 283, p. 658-659; nr. 288, p. 663-664; nr. 293, p. 672; nr.
296, p. 675-680; nr. 307, p. 696; nr. 321, p. 719.
- 37 În martie 1747 au fost depistați 367 de bolnavi de astfel de boli (tifos
abdominal, exantematic și recurent, dizenterie, scarlatină și difterie), în aprilie
- 1 042, în mai – 1 904 și în iunie - 2 161. *Ibidem*, doc. nr. 307, p. 696.
- 38 *Ibidem*, doc. nr. 213, p. 473-474; nr. 215, p. 481; nr. 220, p. 503; nr. 231,
p. 530; nr. 236, p. 549; nr. 237, p. 562-564; nr. 256, p. 615; nr. 257, p. 620.
- 39 *Ibidem*, doc. nr. 193, p. 410.
- 40 *Ibidem*, doc. nr. 215, p. 481.
- 41 *Ibidem*, doc. nr. 167, p. 372; nr. 204, p. 455; nr. 237, p. 563.
- 42 *Ibidem*, doc. nr. 217, p. 485-486; 219, p. 494; nr. 257, p. 622.
- 43 *Ibidem*, doc. nr. 238, p. 567-568.
- 44 *Ibidem*, doc. nr. 212, p. 468.
- 45 Conform unui document din 17 februarie 1947, elaborat la comitetul raional
de partid Taraclia, până la data respectivă în raionul Taraclia combaterea
distrofiei se afla încă în stadiu incipient: evidența distroficilor nu era sistematică
și, în plus, era dusă de persoane cu puțină carte; cea mai mare parte a
famiiliilor de distrofici nu fusese vizitată nici de medici, nici de oamenii
puterii; numărul copiilor orfani nu fusese stabilit; crearea barăcilor și a
cantinelor era tergiversată, iar acolo unde centrele de tratare a distroficilor
fuseseră create, medicii nu știau cum să-i lecuiască pe bolnavi și nici n-aveau
literatura de specialitate din care să se informeze; bolnavii în stare gravă
erau spitalizați împreună cu cei convalescenți etc. *Ibidem*, doc. nr. 204,
p. 454-455. A se vedea, de asemenea, doc. nr. 197, p. 433-434.

- ⁴⁶ *Ibidem*, doc. 325, p. 723.
- ⁴⁷ *Ibidem*, doc. nr. 231, p. 531; nr. 307, p. 697-698; nr. 321, p. 719; nr. 323, p. 722.
- ⁴⁸ *Ibidem*, doc. nr. 232, p. 540-541; nr. 236, p. 557.
- ⁴⁹ *Ibidem*, doc. nr. 195, p. 416.
- ⁵⁰ *Ibidem*, doc. nr. 302, p. 688-689.
- ⁵¹ *Ibidem*, doc. nr. 310, p. 702.
- ⁵² *Ibidem*, doc. nr. 308, p. 699; nr. 312, p. 704.
- ⁵³ *Ibidem*, doc. nr. 328, p. 729.
- ⁵⁴ *Ibidem*, doc. nr. 90, p. 204.
- ⁵⁵ *Ibidem*, doc. nr. 326, p. 725.
- ⁵⁶ *Ibidem*, doc. nr. 231, p. 532.
- ⁵⁷ Unul din răspunsurile date țăranilor de activiști era: „cu atâta ești pus (de stat – A. F.), atâta dă”: RENIȚĂ, V., „Ultimii martori”, în *Orizontul*, nr. 4, 1989, p. 72; de unde și expresia de largă circulație în epocă: „ai nu ai – totuna dai”.
- ⁵⁸ CIBOTARU, M. Gh., „Pârjolul din '46-'47”, în *Jurnal de Chișinău*, 2 martie 2007.
- ⁵⁹ TUREA, L., TUREA, V., *Cartea foametei*, Universitas, Chișinău, 1991, p. 122.
- ⁶⁰ LUPAN, I., „Colibașii și colibașenii în timpul foametei”, în *Orizontul*, nr. 7, 1988, p. 70.
- ⁶¹ VASILACHE, V., „Frica și groaza planau zilnic peste ființa omului”, în *Jurnal de Chișinău*, 20 februarie 2007.
- ⁶² LUPAN, I., *op. cit.*, p. 72.
- ⁶³ ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. nr. 313, p. 705.
- ⁶⁴ ȚURCANU, I., „Un crâmpei de istorie zbuciumată”, în *Fărăma cea de pâine...*, p. 68.
- ⁶⁵ RENIȚĂ, V., *op. cit.*, p. 72; *postavka* – termen rusesc pentru desemnarea predării produselor agricole la stat; *zaim* – obligația de a cumpăra hârtii de valoare de la stat, la care erau supuși țăranii.
- ⁶⁶ TUREA, L., TUREA, V., *op. cit.*, p. 108; 176; „În foamete aveam 19 ani. Lucram numai noaptea, într-o brigadă komsomolistă. Pe atunci în magazinele „Zagotzernoului” din Bălți, și mai ales în ogradă se aprindea mult grâu, munți de pâine. Când se lăsa întunericul o încărcam în căruțe, o duceam la Răut și o vărsam în apă. Am îmbătrânit, dar nu înțeleg de ce se făcea treaba asta”: CIOCANU, M., „Oare vânturile au adus foametea în Moldova?”, în *Glasul națiunii*, 22 iulie 1998.
- ⁶⁷ TUREA, L., TUREA, V., *op. cit.*, p. 99.
- ⁶⁸ ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. nr. 132, p. 302-303; nr. 217, p. 486.
- ⁶⁹ MELNIC, ȘT., „Securea cu două tăişuri”, în *Fărăma cea de pâine...*, p. 147; Cf. VNOROVSCI, L., *Amintirile unei basarabence (Povestea vieții mele)*, Cartdidact, Chișinău, 2003, p. 134-135.
- ⁷⁰ LUPAN, I., „Studentii anilor de foamete povestesc”, în *Orizontul*, nr. 5, 1989, p. 75.

- 71 TUREA, L., TUREA V. (ed.), *op. cit.*, p. 109.
 72 *Ibidem*, p. 102.
 73 ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. nr. 217, p. 483.
 74 RENIȚĂ, V., *op. cit.*, *loc. cit.*
 75 ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. nr. 269, p. 643.
 76 TUREA, L., TUREA, V. (ed.), *op. cit.*, p. 72.
 77 *Ibidem*, p. 157.
 78 LUPAN, I., „Colibașii și colibașenii în timpul foametei”..., p. 71.
 79 SCOBIOALĂ, V., „Secetă sau foamete?”, în *Literatura și arta*, 9 februarie 2006.
 80 CIBOTARU, M. Gh., *op. cit.*
 81 ȚARAN, A. *et al.* (ed.), *op. cit.*, doc. nr. 307, p. 697.
 82 MIHAIL, V., „În expectativă”, în *Literatura și arta*, 23 iunie 1988; a se vedea, pentru comparație, situația din Caucazul de Nord și Ucraina, în anii 1932-1933: OSKOLKOV, E. N., *Golod 1932/1933. Hlebozagotovki i golod 1932/1933 goda v Severo-Kavkazskom krae*, Rostov-pe-Don, 1991, p. 75.
 83 ȘALARI, A., „Unde mi-i baștina?”, în *Literatura și arta*, 31 august 1989.
 84 IACHIM, I., „...Noi la plugărit nu mai ieșim”, în *Literatura și arta*, 7 septembrie 1989.
 85 ȚĂGÂRLAȘ, S., „Au fost ei oare copii?”, în *Orizontul*, nr. 6, 1988, p. 60-61.
 86 „N-a fost foamete, da a fost secetă, în treizeci și trei. A fost mare secetă. Dar în timpul acela cum s-a făcut? Eram cu România o țară și au venit de peste Prut vagoane cu pâine, care era repartizată prin sate. Pe școlari îi hrăneau la școală. La ceilalți... Câte suflete sunt în casă? Primiți o sută de kilograme de păpușoi! Ai cinci hectare, ori trei, câte ai – atâtea semințe. Iaca vă dăm, puneți în pământ. A venit ajutor din celelalte provincii românești, fiindcă între Prut și Nistru a fost secetă foarte mare”. „«Rușii cărau totul în țara lor, iar noi muream de foame și nu mai aveam putere să săpăm gropi pentru morți». Amintirile Paraschivei lui Sazon Ciobanu, anul nașterii 1923, satul Ermoclia”, consemnare: Ștefan Melnic, în *Tineretul Moldovei*, 21 august 1991.
 87 ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. nr. 146, p. 324-325; nr. 231, p. 532, nr. 240, p. 572.
 88 Pentru că deveniseră frecvente intoxicațiile și decesele din cauza alimentării cu plante necomestibile, autoritățile au dispus, în vara anului 1947, difuzarea unei foi cu titlul „Poleznye i vrednye travy Moldavii” (Plantele folositoare și otrăvitoare ale Moldovei). *Ibidem*, doc. nr. 282, p. 657.
 89 „Acum e Satana pe pământ. Destăinuirile domnului Alexei Revencu (1921-1990), satul Cureșnița-Veche, raionul Soroca”, în TUDOR, ȘT. (ed.), *Satana pe pământ (Mărturii din anii de foamete și deportări)*, Universitas, Chișinău, 1992, p. 163; DONOS, A., „Nu era zi să nu moară un om”, în *Jurnal de Chișinău*, 20 martie 2007.
 90 „Durere și iubire. Destăinuirile doamnei Eudochia Rău, anul nașterii 1923, satul Lucașăuca, raionul Orhei”, în TUDOR, ȘT. (ed.), *op. cit.*, p. 174.

- 91 TUREA, L., TUREA, V. (ed.), *op. cit.*, p. 120.
92 „Rău faci, rău ajungi... Destăinuirile domnului Andrei Staver, anul nașterii
1920, satul Scoreni, raionul Strășeni”, în TUDOR, ȘT. (ed.), *op. cit.*, p. 139.
93 ȚĂRAN, A. et al., *op. cit.*, doc. 240, p. 572.
94 *Ibidem*, doc. nr. 219, p. 490, 493.
95 CIOCANU, M., *op. cit.*
96 ȚĂRAN, A. et al., *op. cit.*, doc. nr. 232, p. 539.
97 BABOGLO, N., „La sud, foamea a făcut multe victime”, în *Jurnal de*
Chișinău, 7 martie 2007.
98 ȚĂRANU, A., GRIBINCEA, M., *op. cit.*, p. 239.
99 ȚĂRAN, A. et al., *op. cit.*, doc. nr. 305, p. 694.
100 *Ibidem*, doc. nr. 236, p. 550.
101 *Ibidem*, doc. nr. 214, p. 478.
102 *Ibidem*, doc. nr. 220, p. 506.
103 TUREA, L., TUREA, V. (ed.), *op. cit.*, p. 172.
104 *Ibidem*, p. 12-13.
105 LUPAN, I., „Studentii anilor de foamete povestesc” ..., p. 74.
106 ȚĂRAN, A. et al., *op. cit.*, doc. nr. 262, p. 634.
107 *Ibidem*, doc. nr. 247, p. 595.
108 *Ibidem*, doc. nr. 232, p. 539.
109 *Ibidem*, doc. 326, p. 725.
110 *Ibidem*, doc. nr. 299, p. 682; TUREA, L., TUREA, V. (ed.), *op. cit.*, p. 45.
111 ȚĂRAN, A. et al., *op. cit.*, doc. nr. 102, p. 225.
112 *Ibidem*, doc. nr. 218, p. 489; nr. 232, p. 539; nr. 252-253, p. 607-608; nr.
255, p. 612; nr. 264, p. 637.
113 *Ibidem*, doc. nr. 188, p. 399; 251, p. 607; Cf. MELNIC, ȘT., „Secura cu
două tășuri”, în *Fărâma cea de pâine...*, p. 162-163; MORARU, A.,
„Comunismul ne-a făcut canibali”, în *Flux, ediția de vineri*, 14 februarie
2003.
114 ȚĂRAN, A. et al., *op. cit.*, doc. nr. 187, p. 396.
115 *Ibidem*, doc. nr. 253, p. 609.
116 *Ibidem*, doc. nr. 301, p. 687.
117 *Ibidem*, doc. nr. 192, p. 409.
118 MELNIC, ȘT., *op. cit.*, p. 163.
119 TUREA, L., TUREA, V. (ed.), *op. cit.*, p. 203.

PUBLICAȚII DE DOCUMENTE

- ȚARAN, A. et al. (ed.), *Golod v Moldove (1946-1947). Sbornik dokumentov*, ed. Știința, Chișinău, 1993.
- PASAT, V., *Trudnye stranicy istorii Moldovy 1940-1950*, Moskva, 1994.

MEMORIALISTICĂ

- BABOGLO, N., „La sud, foamea a făcut multe victime”, în *Jurnal de Chișinău*, 7 martie 2007.
- BEȘLEAGĂ, V., „Foamea a venit pe pământurile noastre odată cu instalarea puterii sovietice”, în *Jurnal de Chișinău*, 23 februarie 2007.
- CIBOTARU, M. Gh., „Pârjolul din '46-'47”, în *Jurnal de Chișinău*, 2 martie 2007.
- CIOCANU, M., „Între vis și umilință”, în *Glasul națiunii*, 10 iunie 1998.
- CIOCANU, M., „Oare vânturile au adus foamea în Moldova?”, în *Glasul națiunii*, 22 iulie 1998.
- COROI, A., „Pășteau oamenii iarba ca animalele”, în *Jurnal de Chișinău*, 16 februarie 2007.
- CUȘNIR, A., „De foame, s-a mâncat om pe om”, în *Jurnal de Chișinău*, 6 februarie 2007.
- DONOS, A., „Nu era zi să nu moară un om”, în *Jurnal de Chișinău*, 20 martie 2007.
- IACHIM, I., „...Noi la plugărit nu mai ieșim”, în *Literatura și arta*, 7 septembrie 1989.
- KERSNOVSKAJA, E., „...bezzakonija naši svidetel'svujut protiv nas...». *Naskal'naja živopis'*”, Moskva, 1991.
- KERSNOVSKAJA, E., „Naskal'naja živopis'”, în *Znamja*, nr. 3-5, 1990.
- LUNGU-PLOAIE, R., „Asta-mi este viața...”, în *Literatura și arta*, 12 august 1993.
- LUPAN, I., „Colibașii și colibășenii în timpul foametei”, în *Orizontul*, nr. 7, 1988, p. 70-73.
- LUPAN, I., „Studentii anilor de foamete povestesc”, în *Orizontul*, nr. 5, 1989, p. 72-78.
- LUPAN, I. – MARIAN, A., „Acum i-aș zice: iartă-mă, tată...”, în *Orizontul*, nr. 1, 1989, p. 60-67.
- MARINAT, A., *Eu și lumea*, Editura Uniunii Scriitorilor, Chișinău, 1999.
- MELNIC, ȘT., „Secura cu două tășuri”, în *Fărâma cea de pâine...*, Cartea moldovenească, Chișinău, 1990, p. 142-172.
- MIHAIL, V., „În expectativă”, în *Literatura și arta*, 23 iunie 1988.
- PARTOLE, C.- GHEORGHIU, GH., „Într-o viață de om se întâmplă de toate...”, în *Literatura și arta*, 1 noiembrie 2001.
- PIROGAN, V. ȘT., *Cu gândul la tine, Basarabia mea*, Chișinău, 1995.
- RENIȚĂ, V., „Ultimii martori”, în *Orizontul*, nr. 4, 1989, p. 70-77.
- RIABȚOV, C., „Foamea”, în *Fărâma cea de pâine...*, p. 93-96.

- ROȘCA, P., „Ștăfeta generațiilor (lucrare autobiografică, fragmente)”, în *Literatura și arta*, 15 iunie 2006.
„«Rușii cărau totul în țara lor, iar noi muream de foame și nu mai aveam putere să săpăm gropi pentru morți». Amintirile Paraschivei lui Sazon Ciobanu, anul nașterii 1923, satul Ermoclia”, consemnare: Ștefan Melnic, în *Tineretul Moldovei*, 21 august 1991.
- SCOBIOALĂ, V., „Secetă sau foamete?”, în *Literatura și arta*, 9 februarie 2006.
- SOFRONIE, I., „Epoca iluziilor”, în *Literatura și arta*, 25 mai 2006.
- SIDORENKO, S., *Umom, trudom i sovest’ju pokolenij*, Chișinău, 2002.
- ȘALARI, A., „Amintiri din casa umbrelor”, în *Basarabia*, aprilie-mai, 1994, p. 59-75.
- ȘALARI, A., „Unde mi-i baștina?”, în *Literatura și arta*, 31 august 1989.
„Și acum am obsesia foametei din ’47. Mărturisirile Alexandrei Macovei”, în *Jurnal de Chișinău*, 27 februarie 2007.
- TUDOR, ȘT., *Satana pe pământ (Mărturii din anii de foamete și deportări)*, Universitas, Chișinău, 1992.
- TUREA, L., TUREA, V. (ed.), *Cartea foametei*, Universitas, Chișinău, 1991.
- ȚĂGĂRLAȘ, S., „Au fost ei oare copii?” în *Orizontul*, nr. 6, 1988, p. 60-61.
- ȚĂGĂRLAȘ, S., „Mai ușor era să mori”, în *Fărăma cea de pâine...*, p. 108-118.
- ȚURCANU, S., „Memoria nu o poți opri”, în *Mesagerul*, 14 martie 1997.
- VASILACHE, V., „Frica și groaza planau zilnic peste ființa omului”, în *Jurnal de Chișinău*, 20 februarie 2007.
- VNOROVSKI, L., *Amintirile unei basarabence (Povestea vieții mele)*, Cartdidact, Chișinău, 2003.
- VRĂJITOR, V., „Mai cumplit ca-n filme”, în *Jurnal de Chișinău*, 16 februarie 2007.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

- CONQUEST, R., *Recolta durerii. Colectivizarea sovietică și teroarea prin foamete*. Traducere de Bogdan Marghidanu, Humanitas, București, 2003.
- DOBRINCU, D., IORDACHI C. (ed.), *Țărănimea și puterea: Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Polirom, Iași, 2005.
- GRIBINCEA, M., *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică (1944-1950)*. Prefață de Dinu C. Giurescu, Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- ONIȘORU, GH., *România în anii 1944-1948. Transformări economice și realități sociale*, Fundația Academia Civică, București, 1998.
- RICOEUR, P., *La mémoire, l’histoire, l’oubli*, Éditions du Seuil, Paris, 2000 (tradusă în limba română de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik: *Memoria, istoria, uitarea*, Amarcord, Timișoara, 2001).
- ȚURCANU, I., *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947*, Universitas, Chișinău, 1993.
- WHITE, H., *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1987.

FACE TO FACE: MEMOIRS AND OFFICIAL SOURCES ABOUT THE FAMINE IN BESSARABIA IN THE YEARS 1946-1947*

By the end of the 1980s and the beginning of the 1990s, a number of historical topics caused extensive political debates in Moldova between the Prut and the Dniester. This development was connected to the liberalization policy, initiated by the Soviet leader Mikhail Gorbachev, and also to the identity search which started on the former USSR territory. The famine, which affected the region in the years 1946-1947, also became a central issue of discussion. Interviews and autobiographical memoirs revealed gradually the dimensions of the calamity and the human drama that accompanied it. In this way, the memoirs initiated reflections on the recent history, different from the ones that were dominant during the Soviet period.

The public opinion demanded the historians to take a stand. The latter had to search the archives, to analyze the documents and to present their conclusions to the public at large. Therefore, there appeared some studies¹ and an immense amount of documents.² Other works treated the topic largely in the post-war history of Bessarabia.³ The memories about the famine have continued to be published until present. In spite of this, a confrontation of the respective sources with the official documents has not been undertaken. A real integration of the memoirs in the historiographical circuit has also not yet been done. The reading of the

* The author proposed a research project entitled "Narration as justification act. The first decade of communism in the Bessarabian memoir", for which she obtained a "Petre Țuțea" scholarship. After having worked on the topic and discussed with the participants in the seminars at New Europe College the results of the research, I have made a decision. It is necessary to narrow down the investigation in favor of a central issue that should be studied more profoundly. As a result, I concentrated my attention to the mutations that affected the rural population from Bessarabia during the first postwar years. Other aspects of the topic will be covered in future studies.

given works allows us to emphasize two groups of issues around which the narratives are centered. One deals with the social context in which the famine took place and the attitudes of the political factor. The other deals with the consequences of these experiences on the individuals and on their collective identities.

Considering the above-mentioned factors and correlating the two categories of sources – narrative and official – I propose, within this study, to seek answers to a number of questions that arise, such as: Which are the recurrent issues in the narrative discourse about the famine? If and to what extent can these enlighten us about the changes in the sphere of Bessarabian identity? What role is attributed to the state in the memoirs in connection with the development of this tragedy? How did the peasants interact with the institutions of the Soviet state in the years 1946-1947? What mutations took place in the conceptual universe of the people due to these contacts?

Brief historical background of the famine: a retrospective based on official sources

The State and the harvest of 1946

In the year of 1946, the summer was extremely drought after several years with scarce rain and almost without any snow in winter. The temperature was increasing to 45-50° C, while at the surface of the soil, the registered temperature was 65-70°. The greatest part of the harvest was endangered. In these conditions, only 365 thousand tons of cereals were harvested in the Soviet Socialist Republic of Moldova. By comparison, in 1945, 962 thousand tons were collected (252 thousand tons of which were delivered to the State). In the year 1947, which was a year with favorable meteorological conditions, 1.5 million tons of cereals were cropped.⁴ According to the State Plan, the quantity of collected grains amounted to 265 tons for the year of 1946. It was collected from both individual farms, to which the greatest part of agricultural lands in Bessarabia belonged, as well as from the few collective farms (about 90).

Because of the precarious harvest, the collection quota was diminished to 72 thousand tons.⁵ The process of quota gathering was difficult, similar

to the one in the previous year, in spite of the fact that it was carried on continuously, almost without breaks. The quotas were not met by the beginning of December and, apparently, they were never fulfilled. This was true even though the authorities disseminated the idea that the harvested grains exceeded the quantity estimated by the State by 2%.⁶ Party and State authorities, at the district and county levels, supervised the compulsory harvest collections. At local level, the agents in charge with the collections were the heads of the village soviets, Party activists, and other authorized individuals. Besides cereals, the farmers delivered to the State hay, sunflower, potatoes, meat, milk, cheese, wool and eggs. The compulsory quotas were planned without taking into consideration the structure of the land, the quality of the soil and the state of the farm; in other words, regardless of whether the peasants had sown or not the respective plants, whether they possessed the above-mentioned cattle or fowl or not.

The total volume of deliveries established by Moscow was divided in the republic according to counties, districts and village soviets. It is relevant for the period of autumn that some categories of the population, namely families with numerous children or whose members served in the Red Army, persons injured in the war, elderly people, etc., were exempt from taxes. Still, the quantity of the products that were to be delivered to the state from the administrative units remained the same. In other words, the peasants who were not exempt from the quotas supplied the products required from the whole community. Simultaneously, in the summer and the autumn of 1946, the Soviet government offered to the farmers of the SSMR food aid and loans of cereals. The help was nothing else but the same cereals that had been moved from the Bessarabian villages to the state barns.

The authorities received signals from the peasants about the extensive economic crisis and requests for help as early as the spring of 1947. They had been rejected as 'provocative' and emerging from 'hostile elements'.⁷ Party and state bodies were conscious of the real state of affairs. The leaders in Chisinau were well informed, as it is revealed by a document dated June 17, 1947. It states that on July 1, 1946, in SSMR there were 3,624 persons suffering of dystrophy,⁸ and that in autumn, the disaster took even larger proportions. By mid November in Cahul County, for example, 4,100 children under the age of 12 were registered with dystrophy. The cattle were slaughtered in large quantities; because of the nutrition crises, the children did not attend school. About 400 people tried to cross

the border illegally during the year 1946. When the border guards caught them, they explained that they took the decision to leave for Romania because they could not get food.⁹

The situation was constantly degrading, and more and more cases of cannibalism were being registered. The Chisinau and Moscow authorities decided to take measures only in the second half of December. On December 21, F. Butov, the chairman of the CC of the CP Bureau (b) from the USSR for Moldova, N. Coval, the secretary of the CC of CP (b) and M.G. Rudi, chairman of the Council of Ministers of the SSMR, addressed a letter to Joseph Stalin through which they solicited food aid for the population from Moldova.¹⁰

By the end of the month, the Council of Ministers of the USSR took the decision according to which the State undertook the commitment to deliver in the period of January-May 1.5 million poods (1 pood is equal to 16.38 kg) of grains, distributed in equal monthly shares, and to open canteens and barracks for dystrophic persons.¹¹ We might suppose that the authorities kept the statistics of the victims of the disaster. Because things happened in the open, it would not have been an issue for these figures to become public. However, they were kept secret during the calamity and remained a taboo until the fall of the communist regime.

Statistics of the famine

In the letter sent to the Kremlin on December 21, the leadership of the republic informed the center that in the SSMR there were 13 thousand persons suffering from dystrophy. Comparing this figure with the data provided by county and district authorities, a flagrant contradiction may be remarked. By that date, the leaders of the republic had been informed that in Chisinau County, there had been registered in the month of November 13,717 dystrophic individuals. They were also informed that in December, in Cahul County, there had been registered 10,887 dystrophics, and in Orhei County – 2,353.¹² Some documents suggest that the local authorities began in the literal meaning of the word to count the number of dystrophics and the people who died of starvation only in the second half of February. During the meeting of the secretaries of county, city and district party committees, convened on January 19, 1947 by the CC of the CP (b), N. Coval declared that by that time there had been registered over 80,000 dystrophics. The number was constantly

growing. Two weeks later, on February 4, he declared that on January 20 in the SSMR there were registered 177, 065 of them.¹³

A party activist from the structures of the Republic, F. Kashnikov, argued during the sitting of the CC of CP (b) M. on February 11, 1947 that as a result of a business trip through the villages, he came to the conclusion that it was impossible to determine the exact number of those who had died of starvation. He stated that the officials of the Republic were informed about this superficially, by telephone. When visits to households started in mid January, corpses were found, which were not buried for more than a month.¹⁴

A document was issued on July 10, 1947 and signed by A. Ustinov, deputy secretary of CC of CP (b) M. He was registering the number of dystrophics, of hospitalized persons, of those who had died because of starvation, as well as the quantity of borrowed grains. It was mentioned that during the period of July 1-10, 1,139 people died of starvation in the republic.¹⁵ In a similar document signed by the same party activist on July 20, we find another figure for the same period of time and namely 1,090 deceased. The changes were made in the data coming from the counties as well.¹⁶

There are registered concrete cases when doctors were sending incorrect data to superior institutions. For example, the information referring to the cases of dystrophy on March 15, 1947 in the village Șaptebani reflected the reality of the situation as of March 6.¹⁷ A doctor assistant from the village Căinari registered in February the same year some individuals suffering of dystrophy. However, when the information was compared with the acts of the office of the civil registry, to the annexes of which he himself indicated the cause of death, there have been observed several inconsistencies. The doctor assistant had to clarify that 'those few cases of dystrophy' were 259 in number.¹⁸

The conclusion that may be drawn from the information presented above is that the numbers referring to the analyzed phenomenon were not accurate at all. This does not seem to have been an issue of interest for the leaders both at the central level and at that of the Republic. The leaders in Chisinau knew that the scale of the disaster was frightening. Otherwise, one can not explain why in the information sent to Moscow on December 21, 1946, an invented figure regarding the number of dystrophic people was provided. Besides, it should be mentioned that the famine statistics circulated only in party and state documents. The mass

media, newspapers and the radio did not even mention the famine or the drought. Only three years later, the SSMR mass media mentioned that the year of 1946 was extremely dry. Under such conditions, the estimation of the size of the assistance provided by the state to the victims could also be done very arbitrarily, as was the case with the above-mentioned data. We shall further analyze the measures undertaken by state bodies to help the suffering people.

Cereal Loans Granted to the Bessarabian Population by the Soviet State in 1947

According to the decision taken by Moscow, the republican leaders issued instructions regarding the offer of cereal loans and the construction of public canteens for feeding the starved. The size of cereal loans were to be established at the county and district level, after which they were to be approved by the Council of Ministers of SSMR. The peasant families had to receive the cereals 'depending on need' and the state of the cattle they possessed. The process of determining the 'needs' and the compilation of the lists of the people who were to benefit from loans and food in the canteens set up by the authorities were the responsibility of the village soviets. The village activists and the poor decided who was to benefit from the assistance. The leaders of SSMR considered that when they had offered similar help in August 1946, mistakes and abuses had been made. Therefore, they recommended to the party and state officials to go to the rural areas and help the local activists compile the lists of the future beneficiaries. After the lists were submitted to the executive committees and approved by the latter, the distribution of cereals was the responsibility of the heads of the village soviets and local activists.¹⁹

Initially the loans were of 4 kilograms of cereals per month or 200 grams of baked bread given daily to the people who ate in canteens. It was later changed to 3 to 6 kilograms of cereals monthly. Generally, it must be remarked that the bread distributed through canteens and barracks for the dystrophic inhabitants depended on the cost in the categories *commercial bread*, *bread distributed on card*, and a third case, *bread given for free*.²⁰ Sometimes 75 % of the price of those 200 grams of bread was of the "card type of bread" and 25 % of the commercial type. The peasants signed in writing that they had the obligation to return the debt from the harvest of the years 1947 and 1948. The loans were distributed as a rule three times per month.

State controls revealed repeatedly the fact that during the compilation of the lists, the relatives of the activists and of the public servants (financial agents, post office workers and school directors) were favored, while other villagers on the edge of starvation were either not included in the list or at a given moment were excluded from the list without any reason. During the same control visits, it was revealed that at the grain collecting stations (the "Zagotzerno"), where the beneficiaries received the cereals and loaded and transported them to the villages with horse-driven carriages, the employees weighed a smaller quantity than the one indicated in the documents. During the transportation, a part of the grains disappeared on the road. Once brought to the village, the quantity continued to decrease. The activists and the head of the village soviet subtracted a part of the cereals, and the missing quantity was substituted by mixing the cereals with sand. Thus, the peasants were cheated at weighing. Sometimes, hundreds of kilograms of cereals were stolen.²¹

How promptly the suffering were helped can be inferred with some certitude from the same official sources. We find out from the latter, for example, that the delivery of loans in January 1947 was postponed because of the lack of cereals at the collection centers and also because of the heavy snowfall, which blocked the roads.²² Four cars and 16 horse-driven carts sent on March 6 from Dubăsari to Chisinau in order to bring cereals came back with nothing. They were told that in the capital at that moment there were no cereals.²³ In the villages of Ordășei, Pistruieni and Negureni, in Răspopeni district, the loan for February was brought at the end of the month. The authorities observed that, due to this, the mortality in the respective communities was higher than in other villages of the district.²⁴

The decision of February 25, 1947 of the Party Committee of the district Căinari, mentions the fact that the inhabitants were not given a single kilogram of cereals from the loans supposed to be allotted that month. The situation was the same in other districts of the county.²⁵

The issue of transporting the food was extremely critical. The small number of existing cars could not be used either because of lack of fuel or because of the inadequate roads.²⁶ The peasants had nothing else to do but to carry the food from the collection centers, from district centers or from Chișinău on their own backs and with the help of the few draft cattle they still owned.

Canteens and Centers for the Hospitalization of the Starved

It is hard to assess when exactly the first canteens for the starved began to function. According to a report sent by the controller V. Dehtearov to the republican authorities, by January 15, there were about 200 canteens, already 471 on January 20 and 560 by February 1.²⁷ Other documents present the situation differently. In an official information note written by an unknown author, it is mentioned that the organization of canteens started only on January 15. The tardiness is explained by the fact that the Union Ministry of the Catering Industry and of Meat and Milk Production compiled the lists for food distribution too late. Besides, there was an acute lack of equipment and necessary conditions for opening the canteens.²⁸ The authorities demanded that people bring in themselves to the canteens and the hospitalizing institutions for the dystrophic (also called barracks) all the ware they needed, like spoons, mugs, and plates. The firewood had to be taken at least in part as requisitions from the peasants, while the transportation of the products had to be done with local forces.

With regard to the barracks for the dystrophic, the Moscow leadership decided that in the months of February – April, 40,000 persons should be treated. For the month of May, they prescribed the maintenance of 30,000 beds, so that by June 1 their number was to be reduced to 10,000. By July 1, 1947, the last barracks were to be liquidated. The daily ration of a dystrophic had to cost 8.5 rubles.²⁹ His treatment lasted for 30-40 days.³⁰ Dystrophic patients of the 2nd and 3rd degree were treated under such conditions, while the patients of the 1st degree had to be offered assistance at home. The central institutions also requested the distribution of dry fruit, rice, butter, potatoes, even of some drugs such as glucose, caffeine, fish oil and vitamins through the treatment establishments. The leaders emphasized that the food for the dystrophic patients was insufficient. The people consumed the received cereals in a few days. The daily 200 grams of bread was a much insignificant quantity to cure a seriously ill person. The leaders repeatedly demanded additional subventions.³¹

The issue of the numerical proportion of those who were listed to get help and of the ones who were entitled to get it, but never got access to it because of various reasons, was of no less importance. On February 15, 1947, the number of dystrophic patients officially registered amounted to 208,941. Out of these, 22,205 were hospitalized. Out of the 22,205 hospitalized inhabitants, 17,240 were hosted in 570 barracks.³² At the

beginning of March, in the district Strășeni, which was composed of several villages, there were 15 barracks, in which 700 dystrophic patients were hospitalized. By contrast, only in Sireți, a village of the above mentioned district, there were 569 registered patients, among whom 259 of the 3rd degree of illness.³³ In Cahul district, on February 1, 1947, there were 31,616 dystrophy patients of the 2nd and 3rd degrees. Out of them, 2,812 were hospitalized, while 15,200 were advised to have meals in the canteen.³⁴ A document drafted by the CC of CP (b) M on February 4, 1947 states that until that date, 561 canteens had been opened in which 101,350 people had meals.³⁵ It results from the presented statistics that the curative institutions and canteens had no possibilities to host and serve all the officially registered dystrophic patients.

The picture would not be complete without mentioning other frequent illnesses during the famine years such as typhus (exanthematic and abdominal), recurrent fever, diphtheria and intoxication with inedible plants.³⁶ According to official data, starting with March 1947, the number of those affected by such illnesses was increasing.³⁷ The situation remained tense until the end of 1947.

Reading the official documents allows us to extract some information about the quality of the treatment and nutrition of the dystrophic patients. The check-ups made by the authorities signaled the purloining of food from the canteens and barracks. It was stated, for example, that in the district hospital in Căușani, the patients received 120-130 grams less of the daily portion of 600 grams of bread. Meat and fish were missing from the menu. There was not even any place to keep the perishable products, because the canteens did not possess refrigerators or even cellars. The cooks ignored all the sanitary norms while preparing the food, there were no tables or chairs in the canteens; there was disorder in the documents, etc.³⁸ "Tasting the soup in the canteen, I have learned that it was just warm water" – reported one activist sent by the Center during the electoral campaign in the winter of 1947.³⁹ As the products were not regularly brought, it sometimes happened that some canteens suspended their activity for a number of weeks.⁴⁰

The authorities stated that the physical exhaustion caused by starvation, the lack of warm clothes and of footwear forced the people to give up the food offered by the canteens. These were located far from the place of residence of those who were served by them, at a distance of 3, even 10 kilometers. Worried about the purloining of more products, the leaders were reluctant about opening new canteens.⁴¹

Check-ups undertaken in the barracks revealed that, first of all, due to the lack of beds, 3 or 4 patients were compelled to share one bed or to sleep on the floor. Kitchenware, blankets, beddings and body linen were also missing. The hospitalized patients were wearing the clothes that they had from home, which were frequently full of lice. It was cold and dirty both in the barracks and in the canteens. In some hospitals, there was no light. There was no paper even for the medical charts. Besides, dystrophy patients were hospitalized together with those suffering of typhus, scab and other illnesses.⁴²

The quality of the curative services can also be evaluated according to the number of doctors involved in the eradication of dystrophy patients. In the spring of 1947, in Cahul County, there were 55 doctors and 150 medical personnel. They were joined by 21 doctors and 84 students of the Medical Institute from Chișinău, sent to the county temporarily by the CE of CP (b) M. This medical staff was evidently insufficient from the numerical point of view for the treatment of 51,180 dystrophy patients registered in the county on March 5, 1947. Out of them, 24,685 were of the 2nd and 3rd degrees.⁴³ At the level of the republic, the treatment of 208,941 dystrophy patients officially registered on February 23, 1947, out of whom 22,205 were hospitalized, was carried out by 212 doctors plus 330 students of the Medical Institute from Chișinău and 76 students of a medical school.⁴⁴ Besides, the check-ups revealed that neither the medical students, nor even the doctors knew how to treat dystrophy.⁴⁵ With regards to infectious diseases, the hospitalization of those who needed help was also limited. In November 1947, the only hospital specialized in infectious diseases was in Chisinau. It was treating 350 patients with only 250 beds available. Only those who had no homes or lived in hostels were hospitalized. The other persons infected with typhus were treated at home.⁴⁶

It is necessary to mention that the hospitals themselves were a source of contamination. This happened for a number of reasons. The infected patients were placed in the same wards with the ordinary patients. The curative institutions did not have soap. The clothes were disinfected unsatisfactorily. The parasites, which transmitted the typhus, moved from the infectious disease sections of the hospitals to other sections. The barracks with dystrophy patients were using the clothes that in 1944-1946 were used in the institutions for the eradication of typhus etc.⁴⁷

Commercial Bread

Besides the bread distributed to some categories of population (officials, students) on cards and at the canteens for the starving, the state provided the citizens with the so-called commercial bread. (In 1945-1948, the free sale of food products was suspended.) It could be bought in city and district shops. People had to stand in line for hours or even days and nights, enduring a tense atmosphere that often ended in fights. Completely starved, village inhabitants could hardly manage to go to cities to queue and come home with bread. In the winter of 1947, the commercial bread began to be sold in villages as well, in schools and in canteens for dystrophy patients. According to some official observers, the peasants had no money to buy it.⁴⁸ Even the children refused the bread given in school if they were asked to pay for it. The situation was the same in the canteens. For the same reason, only 10 -20 % of the children listed as in need of help were receiving bread in February 1947.⁴⁹

The End of the Crisis

In the spring of 1947, the peasants were given on loan grain seeds that were to be used for planting. The agricultural works were performed with cattle and with the peasants' manual labor. On July 7, 1947, the Council of Ministers of the USSR and the CC of CO (b) from the USSR issued the resolution "*About the plan for collecting cereals from the harvest of 1947*". In it, the state indicated its increased demands to farmers compared with the previous year. They motivated the increased quantity by the extension of cultivated lands and a better tilling of the land due to the loans of cereals and of agricultural machines offered by the state. The document identified the creation of grain reserves as an indispensable condition for the consolidation of the independence of the USSR at the international level. The reaping had to be immediately followed by the threshing and collections.⁵⁰

The reintroduction of obligatory collection quotas had various negative consequences. It unleashed social tensions, it caused suicides, etc.⁵¹ The mortality rate of the population came to normal indices by the end of 1947. Judging by the Soviet statistics, neither before nor after the famine, the SSMR and the USSR possessed data about the number of those who had died because of starvation. In a document issued by the State Planning Commission of the Council of Ministers of the USSR on July 24, 1947, it

was maintained that in July 1946, 3,676 people died. In another document issued by the same Commission on August 20, 1947 for July 1946, the number of 5,235 deceased inhabitants is mentioned.⁵² The same inconsistencies are to be found in other documents as well.

The counting of the rural population carried on in the beginning of 1948 demonstrates that in the period of January 1, 1947 – January 1, 1948, the rural population decreased by 193,9 thousand people, i.e. 10 % (men -12,7 % and women - 7,7 %).⁵³ Whole families disappeared from rural communities, some because of death, while others moved to other places of residence. In the summer of 1946, 44 families left from three villages of Fălești district. Out of these, 20 families were from the village of Moldovanca, 20 from Măgura and 4 from Egorovca;⁵⁴ 163 families left the villages of Zolotievca, Ochiul Roș and Larga, Bulboaca district, in October-December 1947.⁵⁵ The fate of the peasants who had little land or none at all was especially dramatic. This was mentioned by the authorities at that time⁵⁶ and updated in the post-communist memoirs.

The power of the famine memoirs

Compulsory quotas

All the memoirs to which we will further refer have the famine and the compulsory quotas established by the Soviet authorities as a starting point in narrating the scourge of famine. The narrators do nothing else but confirm what we know from official sources. They note that the regime set the level of obligations for the peasantry immediately after its return to Moldova between the rivers Prut and Dniester in the spring of 1944. The memoirs shed more light on these evolutions. They indicate that the quantities requested by the collecting agents were permanently growing, without any explanations.⁵⁷ This generated distress among the population and, later, a feeling of powerlessness in the face of arbitrary actions.

In March, when the Soviet power returned, I remember that it was very muddy. And immediately, on the third or the fourth day, they started collecting taxes on wheat, the so-called army fund. (The narrator refers to *the security fund* – ‘*fond oborony*’, in Russian. The non-Russian speaking peasants called it *the bottom of the harrow* ‘*fundul boroanei*’.⁵⁸ – A. F.). In the beginning, each man was willingly giving away what he could: wheat, corn, beans, meat... That was during the first days, but several weeks later

the compulsory delivery began. The villagers of Chițcani were giving stuff out, no doubt, but they were still leaving something for the dark days for themselves, so that they have what to live on... Several weeks have passed and larger taxes were imposed again. And so on, from March until July everybody remained without wheat, cattle...⁵⁹

In addition, an idea keeps coming to the surface. During the collections, the officials were using physical and verbal force. These included searches - in the yards and houses, confiscations of goods, ill-treatment, threats with imprisonment or deportation to Siberia, arrests – many times at night – and even murders. Some people claim that the authorities have attributed to them more land than they really owned. Therefore, the quotas that had to be submitted to the state were exaggerated.⁶⁰

It was almost impossible to avoid state control. The gardens and houses were verified with pitchforks or sharp iron rods. The latter were thrust here and there or wherever it was thought that products might have been buried. The memoirs, however, imply that there were attempts to escape. In the cases in which people were caught in the act, some were successful in avoiding punishment by bribing the authorities. The writer Vasile Vasilache remembers:

An aunt of mine, who could not endure these taxes any longer, asked me to help her get rid of them and I replicated the receipts. She was caught, of course, denounced by the agent in the village. She got into the hands of the prosecutor who quashed her file in exchange for two turkeys.⁶¹

Although in the official sources there was an abundance of information regarding the illegalities during the collection time, the explanations contained in the official discourse differ from those provided by the narrators. The authorities attributed such manifestations to the fight among classes. They blamed the “bourgeois” and “nationalist” elements, which had subversively infiltrated the state apparatus. The layman understands them as consubstantial to the new regime. The peasants did not know how much they had to give to the state and why. After handing over some quotas, acknowledgements and summons about other obligations were coming, until all the reserves had been used up.

The authorized officials, when they were collecting the tax, were not collecting it with the bushel, but were taking everything that was harvested after the threshing time.⁶²

In this context, the activists most frequently invoked the expression “sweeping the attics”. After the needy people were brutally dispossessed of grains, frequently they had their pictures posted on the panel of honor. The intent was for them to serve as an example and to “encourage” the other villagers to submit “voluntarily” their wheat to the state.⁶³ Most often, the local authorities did not acknowledge the rights of the beneficiaries from fiscal exemptions. This behavior was probably explained by the fear of their superiors. The latter were angry if the local activists were reducing, even for well-grounded reasons, someone’s quotas.⁶⁴

We, those who had a child or two and the husbands gone to the front, were resisting, “How should we submit wheat too, if we are not supposed to? The law says that if your husband is gone to the front (in the Red Army – A. F.), you are exempted [...] But they were not giving up. “We don’t know anything; they were saying, ‘give!’” And I gave both the *postavcã* (quota) and the *zaim* (state loan)”.⁶⁵

Due to the lack of storage places and adequate conditions to preserve the cereals, they were rotting under the eyes of the expropriated peasants.⁶⁶ Almost all the confessions attribute the famine to the drought and to the system of obligatory quotas, considering the last one as having the decisive role. The conclusion resulting from the information mentioned above is that the authorities motivated their actions through the doctrinal postulate about the necessity of depriving the villagers of the “surplus” provisions. The villagers complained that they were giving away the minimum for subsistence.

State assistance as seen from the victims’ perspective

The memoirs disclose the fact that a part of villagers received food from the canteens created by the state in accordance to the lists made by the local authorities. The witnesses also mention that the peasants were distributed certain quantities of cereals for payment. Many times, it was emphasized that the state support came too late, only in the spring. At

that time, many of those who had been in an advanced state of starvation could not be saved anymore.

There was a canteen in our village, the same as elsewhere, and closer to the spring, they started giving us a little help, “per soul” – about two-three kilograms of wheat or rye per month. People were already weak, dying with that scarce quantity of grain under their heads, as they had no forces to take the grain to the mill. There were about three grinders in the entire village, and those who were still able to walk went to grind the grain, broke it up a little, boiled it and fed it to the children with teaspoons little by little, because if a kid got hold of the dish, he could swallow it all at once.⁶⁷

Barrels with fish fat were sent to villages and hospitals from the center. Students and those who had been employed by the state during the famine indicate that they were given daily, based on a card, 600 grams of bread. Due to this fact, they themselves and the members of their families stayed alive. It must be said that this category of the population was confronted with a large number of deprivations. There were people among them suffering from dystrophy, particularly if only one person in the family was working, if the family was large, or if the state did not pay the salaries for a long time. In the Drochia district, for example, as a source from February 1947 mentions, professors and doctors did not receive their salaries for two-three months and had no money to buy bread. The secretaries of the village councils and the chiefs of clubs did not receive their salaries for eight months.⁶⁸

We had cards but to buy bread we had to stay the whole day in line. When our turn came, the bread was sold out. We had nothing to eat for two, three days.⁶⁹

We also find out from the memoirs that commercial bread was sold scarcely, about 300-500 grams, and that “it looked more like some black glue”.⁷⁰ In the examined sources the idea that the state loan and canteen catering lists included first the acquaintances and relatives of the party activists is very often present. These categories were not necessarily the neediest people in the village. They had greater chances to save themselves. By contrast, those who were not on good terms with the authorities were facing the danger of being deprived of assistance and of starving to death.

When some help came, it was said that everybody would receive as much as was needed, but do you think that they gave me anything? They did not give me even a hundred grams of flour or whatever they were distributing there; they and their relatives were the ones who were eating.⁷¹

Well, they were distributing that little something, they received as they wanted – they were eating, while we were losing strength...⁷²

The official sources bring to light negotiation approaches in view of who was to be included in the lists for state assistance. One activist requested a carpet from a person from the village Izvoare, Drochia district, in exchange for such a service. Yet, after he was refused, he deleted that family name from the list.⁷³ It must be noted that the logic of picking whom to include on the lists, in cases when not all the members of the family had been included, but only those considered very weak, was often not clear and rather random. By virtue of solidarity with relatives, the beneficiary had to share what he had received with his parents and brothers:

They were distributing soup, but were they giving it to all? We were seven at home, but only one was on the list for the canteen. The youngest son was going there and they gave him a ladle of soup and a piece of bread. But he could not survive either and died. Not everybody on the canteen list could go there. And even if one went and brought the food, he shared it with everyone in the house: a spoonful to each and that was it, there was none left.⁷⁴

The authorities did not like this, but they could not prevent it, particularly when the ill were given food to take home.⁷⁵ The treatment and conditions in the hospitals and those in the barracks for the dystrophic patients were extremely precarious. One of the witnesses, a doctor, describes the situation in the hospital where he worked during the famine:

The majority were dying in winter, and not mainly due to famine or typhus, but to pneumonia, because we did not have beds for them and they lay directly on the cement floor.⁷⁶

During the famine, I was working at the "barrack", that is how the place where the dystrophic were brought and somehow treated used to be called then. They collected all the people who were irreversibly weak, those who had not even a little, but nothing to eat anymore, in that huge house next to the school. They cooked a big *mamaliga* (polenta) and distributed a dry slice each, a little *borshch* (soup) and whatever else they had. And they were not dying, they were surviving with that.⁷⁷

The conclusion that comes out of these testimonies is that during the famine years of 1946-1947, the population had inconsistent, belated and abuse-ridden assistance from the state. Due to this, the situation of the victims could not be essentially improved.

Survival strategies

None of the famine survivors states explicitly that he himself or someone from among his relatives survived due to state assistance. They all mention their own merit in finding solutions to overcome the crisis. Many narrators declare that their own survival and that of their families is because they had cows, and more rarely goats, who gave milk.

The cow saved us, as it was giving four kilograms of milk daily⁷⁸.

A relatively numerous category of narrators remembers the surroundings in which the domestic animals were slaughtered. The meat was eaten moderately to help them survive. At the time, the officials disapproved, in general, of the massive slaughter of cattle. They were arguing that the “basis of agriculture” was undermined, without actually being able to influence this process effectively. It is often stated that those who survived had hidden cereals in their home walls, in barrels and in glass vessels, which they usually buried in the ground:

Those who managed to hide a barrel or two of grain had something to serve on the table for the children, those who did not – had a hard time surviving...⁷⁹

According to another, very widely spread, opinion, the decisive role in surviving was played by the reasonable consumption – “by portions” – of products. A large number of testimonies refer to an exchange of carpets, towels and clothes that was inequitable, but impossible to avoid under those circumstances. The garments were mentioned as the goods in most demand for food. Sometimes anything that was found in the household was sold or exchanged, even houses:

In order to get some food, people were selling everything they had valuable in the house. My mother’s sister sold a carpet for a small bucket of frozen potatoes.⁸⁰

Being recurrently mentioned in the memoirs, this type of trade, more than anything else, makes us aware of the impoverishment of the Bessarabian peasantry. People were leaving for abroad in search for food, mainly to Western Ukraine and Bucovina. The migration involved, according to some official estimates, five to six thousand of people every day.⁸¹ In lack of financial means, they traveled on top of train wagons. They received flour, potatoes, beetroot husks and beans in exchange for the objects they brought from home, or through begging. They could be killed, robbed by other unfortunates, or dispossessed by the police on the way.⁸² Others were trying to go to Romania. An indefinite number of people left for studies and got jobs in other republics of the U.S.S.R. in order to eventually receive a piece of bread.⁸³ Finally, a certain category of individuals survived through using the Soviet legal system. The families that brought together members who were former soldiers of the Soviet Army and who returned home from the war had the greatest chances – although the success was not guaranteed – to remain in possession of their grains and, thus, overcome this crisis period.

About 12 crazy people were going from house to house and sweeping everything in the attic. Had I not fought for Krasnaya Armiya (Red Army – A. F.), they would have taken everything from me, but they did not dare...⁸⁴

It is, thus, not by chance that the greatest majority of official documents in which the activists' "breeches" during collections were admitted, refer to the wrongdoings in reference to this category of population. Based on this, one can conclude that the veterans, due to their prestigious status of fighters against fascism, could keep a certain quantity of food. The famine extended gradually, and survival depended on the people's abilities, combined with the role of the circumstances, to go from one stage of this process to another; each having its own specifics.⁸⁵ In cases when comparisons are made about the effects of the droughts during the inter-war period, the witnesses highlight the substantial contribution of the Romanian state and its better possibilities of finding honorable solutions in overcoming the crises.⁸⁶

Culinary experiences, family relations and social behavior during the famine

The last section of this article is dedicated to the way in which the deprivations of 1946-1947 influenced the eating habits of the population as well as family and social interactions. To put it in another way, it is dedicated to several elements currently reunited in this specialized research topic in order to define the collective, individual and personal identity.

Nutrition

The authorities knew that those starving were eating products that they would not normally use (leather, dog meat, fodder, grape husks, corn stubs without grains, acorns).⁸⁷ The memoirs disclose, however, much more and namely the image of some rural communities obsessed by poverty. For them, everything around them transformed itself, at some point, into sources of food. In the 'menu' extracted from the memoirs, we can find potato and beetroots, corn or sunflower stick marrow, sawdust (from mulberry trees and acacias), oak bark, cockle, bulrush, reed and sedge roots extracted from the Prut swamps, which were well dried and ground. It is said that, if available, wheat husk, milk, wheat flour, corn, barley, rye or soy were added to the above. During the warm seasons, the starving were eating different plants such as acacia flowers, sow thistle, pig weed, amaranth, chump, cow parsley and colt's foot brought from the woods, snowdrop bulbs, stinging nettle, dead nettle, vine leaves, hollyhock seeds – "everything that grew and was green". The food was either boiled into a thinner or thicker mass, baked or fried into bread on the kitchen stove, sometimes with diesel oil. Those who were too weak and had no energy to cook for themselves ate raw weeds.⁸⁸

The villagers' food varied depending on the season, the geographic locations and ethical rigors imposed by them. It consisted of fish, frogs, leeches, gophers, dogs, cats, crows, sparrows, pigeons, game (mainly hares), worn out old peasant sandals (*opinci*) found in attics and boiled "as long as one had the patience to do it". The quality of the food degraded continuously. Very many people gradually abandoned their scruples in order to stay alive.⁸⁹ This situation determined some people to think that they had become closer to the status of animals.

... we were eating even those weeds that the pigs eat.⁹⁰

I remember it as if it were today: people lay in some valleys of the village, among weeds, and were picking pig weed, hardly having any energy to bring it to their mouths – people were eating pig weed just as the cattle graze weeds...⁹¹

They gave some corn to Tinca (the fellow villager of the narrator – A. F.) and she was eating it ungrounded like the dogs. Forgive me for saying this.⁹²

Salvation at any price, however, does not seem to have been accepted by the public morals. Nicknames like “rat”, “gopher” that got stuck to some people from the “famine times” are a proof of that, because they had used these rodents for their nourishment.

The children’s situation

The memoirs, associated with other types of sources, recombine, in a certain way, the family life of those times. To summarize it, priority was given to the children, a reason for which we have decided to explore the situation of this social group. According to some data from the Soroca County Party Committee, there were 11,579 dystrophics in this county by March 1, 1947, out of which 50% were children under the age of 14.⁹³ By February 1, 1947, 15,771 children under four who were suffering of dystrophy were officially registered in Cahul County, out of the total number of 56,691 dystrophics in the county.⁹⁴ At the scale of a specific family, the picture is as follows:

All my children died, seven in number. Masha born in 1935, Anatolie born in 1937, Nina born in 1940, Ionica born in 1942, Serioja born in 1944, Sidor born in 1946, Elena born in 1946. Only Sasha survived, born in 1939. [...] God, I gave everything I had in the house to get food for the kids. I was almost naked. I was sometimes praying, God, please, do not take all my kids. [...] Later on I was afraid of the ‘*selisovet*’ (the local administrative body – A. F.) not to incriminate me for killing my children and eating them. I went to the hospital to get certificates. I brought them to the secretary so that he saw how many children of mine died in the hospital.⁹⁵

The Balti county leadership was reporting to Chisinau about the parents who were receiving food from the state, which they were eating themselves, letting their children starve. It is also mentioned in that

document about the parents who were feeding only some of their children, sending them to beg, leaving home and their children to their destinies.⁹⁶ The teachers who were working in schools at that time are very touched when they remember the looks of famine in the children's eyes and the deaths of their students. They remember that some of the children were attending the first grade, though they were not yet seven, because at school pupils were given 100 grams of bread.⁹⁷ A case from another chronicle was registered at a school from Comrat, a town situated in the southern part of Bessarabia – a region strongly affected by the drought. In there, the children who did not study well were not given bread.⁹⁸

During the famine, many children became orphans. According to the information sent on July 19, 1947 by the Chief of the Educational Department from Balti to the party, county and district state authorities, 15-20 vagabond children were collected daily from the town streets and brought in to the town police. The law enforcement bodies did not know where to distribute them. The specialized institutions were overcrowded at that date. At the dormitory in Balti, for example, three to four children were sleeping in one bed. It is also mentioned in the document that during the last two months, the children who rambled through the town streets were not residents of Balti, but from the county districts and other counties (Orhei, Soroca, Chernivtsi).⁹⁹ The orphans were swarming at the bus stations.¹⁰⁰ The state decided to build dormitories for 22 thousand orphans.¹⁰¹ This considerably increased the extent of the state's concerns, because it was necessary not only to feed the children placed in the dormitories, but also to provide them with shoes, clothes, linen, etc.¹⁰²

Some of those who became orphans during the famine, who grew up in orphanages, seemed to be pleased with the care that was offered to them. Others call those institutions real prisons.¹⁰³ A distinct category is formed of the children who left for Ukraine – alone or together with their parents – in order to exchange some goods for food or to beg. Some of those who got sick and were not able to move anymore were left temporarily in the orphanages in Ukraine.¹⁰⁴ Judging based on the perspective of the memoirs, it so happened that the family could never get hold of those children again.

“... there was no escape from thieves, it was their time...”

One of the topics often mentioned in the memoirs is that of the proliferation of crime to proportions unknown to Bessarabian society before

the famine of 1946-1947. As the witnesses narrate, the most commonly stolen items were the domestic animals (sheep, cows, bulls and horses) and poultry. Because of that, the peasants lived that winter with their cattle inside their houses. However, the thieves made holes through the walls or ceilings and stole the animals anyway. It also happened that the plunderers were armed and killed the owners if they resisted. Because of the thieves, bread and other food products were sold with fear and caution at the market.

When somebody was selling bread, very many hungry ones gathered around. One by one, they were trying to steal only to get a little piece of bread. After I bought a loaf of bread, I was looking in all directions so that nobody would take it from me. There were always fights where there was bread.¹⁰⁵

The Soviet authorities displayed their concern about the increasing number of robberies and murders provoked by the lack of food. They did this particularly when the state institutions were harmed.¹⁰⁶ From official and narrative sources, we found out that the robbery of the canteens for the dystrophic and of the shops was done with the aim of stealing food (bread, sugar, oil).¹⁰⁷ The republican leadership was receiving signals from below that the criminal actions were the results of the despair of the people who could not find other possibilities of obtaining food. Moreover, the wrongdoings were committed out of the conviction that detention was preferable to life at large, because, in any case, people were not dying of starvation in prisons.¹⁰⁸ Domestic violence and criminality was flourishing in these circumstances: a man killed his mother to get her portion of bread.¹⁰⁹ Official sources and memoirs differ in regard to the description of the delinquency situation in the summer of 1947. They refer to the theft of vegetables, grains (while still green), and damages to vineyards and orchards.¹¹⁰

“... There were lots of unconscious and dead people on the roads and streets, it got to the extent that men ate men...”

The spreading of anthropophagi was a phenomenon of the greatest significance at that time for the social climate. Cannibalism became widespread in the winter of 1947 and was registered until the summer of the same year. The prosecutor of the Moldovan SSR, S. Colesnic, recorded

this phenomenon on August 3, 1946, in an information sent to N. Coval.¹¹¹ Children were especially vulnerable. They were allured by strangers, neighbors or relatives in order to be assassinated and devoured.¹¹² The adults too were caught in traps set by cannibals, particularly when they were promised something to eat. Often such crimes were committed inside the family: parents killed and ate their children, children ate their parents, and minors murdered their brothers or sisters. There are several narratives about the sale of human flesh or products made of human flesh at the market.¹¹³ Regarding necro-anthropophagi, the bodies of the deceased members of the family, who died of dystrophy and those of other villagers, usually neighbors', were used as food. Exhumation in the graveyards was done for the same reasons. The prosecutor of the Moldovan SSR B. Drugobitki communicated on the 5th of February, 1947, to N. Coval:

In the village council of Chiriet-Lunga, Ciadir-Lunga district, K. A. K., born in 1913, and his wife, K. A. P., born in 1917, were working at the railway station; the family consisted of five people – the old man K. K. K., 70, the mother – K. F., 65, and the son of 18 months old. Because of some disease, the son died on the 3rd of January, 1947, but was not buried; his body was used as food. On January 9, the mother died, and her body was also consumed as food. On January 11, 1947, the K. couple, husband and wife, stabbed the ill father and ate him.¹¹⁴

The representatives of the administration tried to combat the necro-anthropophagi by maintaining a more rigorous record of the deceased. The local party activists and doctors were required to go from house to house in order to identify and inter the deceased immediately and to keep the undernourished families under control.¹¹⁵ Nevertheless, the necrophagic practices ceased only when the famine was put an end to. Having suffered severely from starvation and apathy, the people were found normal from the psychological point of view by the forensic expertise in most cases. The anthropophagia was caused by the lack of food, and in the summer of 1947 also by the desperate situation in which the people were after the canteens were liquidated and the state assistance ceased.¹¹⁶

The Prosecutor's Office investigators, security bodies and those of domestic affairs dealt with the cannibalism cases. The trials were held behind closed doors of the Supreme Court of Law of the SSMR. It should

be noted that the circular letters regarding anthropophagi were confidential and had a label "this letter should be returned to the issuing institution".¹¹⁷ Many anthropophagi, being in an advanced stage of dystrophy, had died before appearing in court. Occasionally we find information about the further lives of cannibals who survived the famine and returned from detention. The narrators describe them as deeply regretting what they had done or as bent on justifying themselves by putting the blame on the famine that they had not been able to overcome.¹¹⁸

Thus, man was lower down in the world than the beasts.¹¹⁹

Conclusions

The analysis of the written memoirs and official documents issued in the first postwar years allows us to re-enact, in general lines, the process of an immense transfer of goods and values from the Bessarabian village to the state and vice versa. Food products, financial resources, fodder, etc., got to the state from the villages through a means of the compulsory quota system. On the other hand, the Soviet state offered merely symbolically values, and to a lesser extent materials. Moreover, the latter were collected predominantly from local resources as well. These operations, initiated on the background of a climatic situation extremely unfavorable for agriculture, led the rural population to starvation and later to pauperization. Under the pretext of organizing assistance for the victims, Moscow consolidated its political control over the peasantry and imposed its structures of power onto Bessarabia.

Even in the seemingly minor cases, as compared to the tragedy of the developing famine, the state did not yield in the least from its positions. An instructive example could be considered that of grain grinding. After the war, the mills came into state possession and the peasants were compelled to give 15% of the grinded flour to the state. During the famine, the payment of this tax meant a substantial loss in the modest quantity of food that the peasants owned. In connection with this, the county and republican administrative leaders proposed to their superiors that the state suppress the taxes collected for the use of the mills or at least to accept the payment of these taxes not in flour, but in money. The proposals were, however, rejected by Moscow, namely because doctrinal aspects

were at stake: “the production forces”, mills in this case, recently socialized, had to start their work primarily toward the ideological profit of the state body.

It can not be stated that the famine of 1946-1947 led to the dislocation of traditional moral values, to the irremediable destruction of habits and solidarity with relatives. Once the crisis was over, things seemed to go back to their usual flow. There was still, however, after this traumatizing experience without any precedent in the history of this land, the fear of recidivism, continuously and quite skillfully supported by the Soviet propaganda.

Despite a widely held opinion according to which the Communist state lacked a coherence of actions in the beginning, the corroboration of different types of sources demands corrections to this point of view. There was continuity, tenacity and there were several remarkable directing lines in the Communist approach in this period that was apparently dominated by chaos. The disorder and confusion, the collapse – at least temporary – of the traditional values, even though not completely controlled, were, however, foreseen. They were made to serve in the implementation of the Communist ideological project. Maybe even those things that were overlooked had been anticipated. The attention was deliberately concentrated on the *movement* that was overthrowing reality and made everything possible from that time onward.

NOTES

- 1 BOMEȘCO, B., „Golod” (The Famine), in *Sovetskaja Moldavija*, April 15, 1989; *Idem*, “O pagină tragică a istoriei” (A Tragic Page in History), in *Comunistul Moldovei*, no. 1, 1989; *Idem*, “Adevărul despre seceta din anii 1945-1946 din Moldova” (The Truth about the Drought in 1945-1946 in Moldova), in *Moldova Socialistă*, 8 august 1987; ȚARAN, A., *Anii 1946-1947: învățămintele foametei în Moldova* (The years 1946-1947: the Lessons of the Famine in Moldova), Chișinău, 1989; *Idem*, “Eșce raz o golode 46-go” (Once More about the Famine of 1946), in *Molodež’ Moldavii*, 16 august 1988; ȚURCANU, I., *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947* (The Famine in Bessarabia in the years 1946-1947), Chișinău, Universitas, 1993.
- 2 ȚARAN, A. et al. (ed.), *Golod v Moldove (1946-1947). Sbornik dokumentov [The Famine in Moldova (1946-1947). Collection of Documents]*, Știința, Chișinău, 1993.
- 3 GRIBINCEA, M., *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică (Bessarabia in the First Years of Soviet Occupation) (1944-1950)*, preface by Dinu C. Giurescu, Cluj-Napoca, 1995.
- 4 ȚĂRANU, A., GRIBINCEA, M., “Foametea postbelică în Moldova” (The Post-war Famine in Moldova), în *Fărâma cea de pâine... (The Crumbs of Bread)*, Cartea moldovenească, Chișinău, 1990, p. 210, 214; *Idem*, „Victimele foametei, câte au fost?” (The Famine Victims: How many were they?), în *Fărâma cea de pâine...*, p. 86.
Idem, “Foametea postbelică în Moldova” ..., p. 225-226.
- 5 ȚARAN, A. et al., *op. cit.*, doc. No. 186, p. 393.
- 6 ȚĂRANU, A., GRIBINCEA, M., *op. cit.*, p. 216-217
- 7 ȚARAN, A. et al., *op. cit.*, doc. No. 293, p. 672.
- 8 *Ibidem*, doc. No. 110, p. 245-252; No. 116, p. 271-272; No. 131, p. 299-301; No. 188, p. 399; No. 190, p. 402.
- 9 *Ibidem*, doc. No. 153, p. 347-348.
- 10 *Ibidem*, doc. No. 160, p. 354-357.
- 11 *Ibidem*, doc. No. 139, p. 309; No. 147, p. 327; No. 149, p. 332.
- 12 *Ibidem*, doc. No. 167, p. 371; Cf. doc. No. 186, p. 394.
- 13 *Ibidem*, doc. No. 195, p. 417; Cf. doc. No. 244, p. 583.
- 14 *Ibidem*, doc. No. 303, p. 690.
- 15 *Ibidem*, doc. No. 306, p. 695. On February 24, 1947, D. Gancev reports to N. Coval that up to the given date, in the county there were 56,691 patients suffering of dystrophy. From an informative note dated March 3 made by B. Maslov, one of the representatives for commerce and public catering within the Central Committee of the Communist Party (b) M., it results that at the beginning of the month there were 45,042 patients with dystrophy in the county. This has to do with the lack of accuracy of the registration. It was impossible for 11,000 people to be cured within a week. *Ibidem*, doc. No. 219, p. 490; No. 236, p. 551.

- 17 *Ibidem*, doc. No. 259, p. 625.
- 18 *Ibidem*, doc. No. 217, p. 484.
- 19 *Ibidem*, doc. No. 160, p. 354-357.
- 20 *Ibidem*, doc. No. 247, p. 593-601. Generally, peasants preferred cereals to those 200 grams of bread received in the canteen. The cereals were milled and the flour was stirred with the kernel from sunflower and corn sticks, corn stubs, grape seeds, etc. *Ibidem*, doc. No. 231, p. 530.
- 21 *Ibidem*, doc. No. 219, p. 494; No. 236, p. 548-558; No. 237, p. 558-562; No. 257, p. 618-620.
- 22 *Ibidem*, doc. No. 212, p. 469.
- 23 *Ibidem*, doc. No. 245, p. 589.
- 24 *Ibidem*, doc. No. 243, p. 582.
- 25 *Ibidem*, doc. No. 222, p. 516.
- 26 *Ibidem*, doc. No. 247, p. 597.
- 27 *Ibidem*, doc. No. 237, p. 562; Cf. doc. No. 212, p. 468.
- 28 *Ibidem*, doc. No. 212, p. 468.
- 29 *Ibidem*, doc. No. 282, p. 656.
- 30 In Cahul county, a dystrophy patient of the 2nd and 3rd degree received 2,700 grams of meat, 1,100 grams of fat, 2,250 grams of cereals, 1,000 grams of sugar (with a total cost of 4.50 rubles) monthly. By contrast, a 1st degree patient received 1,800 grams of meat, 400 grams of fat, 1,200 grams of cereals, 400 grams of sugar (with a total cost of 2.50 rubles). *Ibidem*, doc. No. 263, p. 635; Cf. doc. No. 217, p. 485.
- 31 *Ibidem*, doc. No. 195, p. 417; doc. No. 197, p. 433.
- 32 *Ibidem*, doc. No. 212, p. 467.
- 33 *Ibidem*, doc. No. 239, p. 569.
- 34 *Ibidem*, doc. No. 188, p. 397
- 35 *Ibidem*, doc. No. 186, p. 394.
- 36 *Ibidem*, doc. No. 283, p. 658-659; No. 288, p. 663-664; No. 293, p. 672; No. 296, p. 675-680; No. 307, p. 696; No. 321, p. 719.
- 37 In March 1947, 367 patients suffering of such illnesses as abdominal, exanthematic and recurrent typhus, dysentery, scarlet fever and diphtheria were registered; in April – 1,042, in May – 1,904 and in June - 2,161. *Ibidem*, doc. No. 307, p. 696.
- 38 *Ibidem*, doc. No. 213, p. 473-474; No. 215, p. 281; No. 220, p. 503; No. 231, p. 530; No. 236, p. 549; No. 237, p. 562-564; No. 256, p. 615; No. 257, p. 620.
- 39 *Ibidem*, doc. No. 193, p. 410.
- 40 *Ibidem*, doc. No. 215, p. 481.
- 41 *Ibidem*, doc. No. 167, p. 372; No. 204, p. 455; No. 237, p. 563.
- 42 *Ibidem*, doc. No. 217, p. 485-486; No. 219, p. 494; No. 257, p. 622.
- 43 *Ibidem*, doc. No. 238, p. 567-568.
- 44 *Ibidem*, doc. No. 212, p. 468.

- 45 According to a document dated February 17, 1947, made by the District Party Committee from Taraclia, up to the given date the fight against dystrophy in the district was at an incipient stage. The registration of dystrophy patients was not systematically done. Besides the fact that low literacy people were responsible for this, many families with such patients were visited neither by doctors nor by the authorities. The number of orphan children was not established. The construction of barracks and canteens was hindered. Moreover, even in places where centers for the treatment of dystrophy patients were created, the doctors did not know how to treat the patients and lacked bibliographical sources from which to get information. The seriously ill patients were hospitalized together with the recovering ones, etc. *Ibidem*, doc. No. 204, p. 454-455. Also see doc. No. 197, p. 433-434. *Ibidem*, doc. No. 231, p. 531; No. 307, p. 697-698; No. 321, p. 719; No. 323, p. 722.
- 46 *Ibidem*, doc. No. 325, p. 723.
- 47 *Ibidem*, doc. No. 231, p. 531; No. 307, p. 697-698; No. 321, p. 719; No. 323, p. 722.
- 48 *Ibidem*, doc. No. 232, p. 540-541; No. 236, p. 557.
- 49 *Ibidem*, doc. No. 195, p. 416.
- 50 *Ibidem*, doc. No. 302, p. 688-689.
- 51 *Ibidem*, doc. No. 310, p. 702.
- 52 *Ibidem*, doc. No. 308, p. 699; No. 312, p. 704.
- 53 *Ibidem*, doc. No. 328, p. 729.
- 54 *Ibidem*, doc. No. 90, p. 204.
- 55 *Ibidem*, doc. No. 326, p. 725.
- 56 *Ibidem*, doc. No. 231, p. 532.
- 57 One of the answers given to the peasants by the activists was "that's the quantity you are obliged to give (by the state – A. F.), that's the quantity you should give". See RENIȚĂ, V., „Ultimii martori” (*The last witnesses*) in *Orizontul*, no. 4, 1989, p. 72. That is from where the widespread expression at the time "whether you have or not – you should give anyway" originated form.
- 58 CIBOTARU, M. GH., "Pârjolul din '46-'47" (*The Devastation of 46-'47*), in *Jurnal de Chisinau*, 2 martie 2007.
- 59 TUREA, L., TUREA, V., *Cartea foametei* (*The Famine Book*), Universitas, Chișinău, 1991, p. 122.
- 60 LUPAN, I., "Colibașii și colibașenii în timpul foametei" (*The village of Colibași and its villagers during the famine*), in *Orizontul*, No. 7, 1988, p. 70.
- 61 VASILACHE, V., "Frica și groaza planau zilnic peste ființa omului" (*The fear and the terror were daily hovering over the human being*), in *Jurnal de Chisinau*, 20 februarie 2007.
- 62 LUPAN, I., *op. cit.*, p. 72.
- 63 ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. No. 313, p. 705.
- 64 ȚURCANU, I., "Un crâmpei de istorie zbuciumată" (*A fragment of an agitated history*), in *Fărâma cea de pâine...*, p. 68.

- 65 RENIȚĂ, V., *op. cit.*, p. 72.
- 66 TUREA, L., TUREA, V., *op. cit.*, p. 108; 176; "I was 19 during the famine. I worked only at night in a komsomolist brigade. At that time, a lot of wheat and mountains of bread were burnt in the storages of "Zagotzerno" in Balti and particularly in the yard. When it got dark, we would load it in carriages, take it to the Raut and throw it into water. I grew old, but I do not understand why we were doing that": CIOBANU, M., „Oare vânturile au adus foamea în Moldova?" (*Were the winds the ones that brought famine to Moldova?*), in *Glasul națiunii*, July 22, 1998.
- 67 TUREA, L., TUREA, V., *op. cit.*, p. 99.
- 68 ȚARAN, A. et al., *op. cit.*, doc. No. 132, p. 302-303; No. 217, p. 486.
- 69 MELNIC, ȘT. „Secura cu două tășuri" (*The hatchet with two blades*), in *Fărâma cea de pâine...*, p. 147; Cf. VNOROVSCI, L., *Amintirile unei basarabence (Povestea vieții mele) [The memories of a Bessarabian woman (The story of my life)]*, Cartdidact, Chișinău, 2003, p. 134-135.
- 70 Lupan, I., „Studentii anilor de foamete povestesc" (*The students of the famine years narrate*) in *Orizontul*, No. 5, 1989, p. 75.
- 71 TUREA, L., TUREA, V., *op. cit.*, p. 109.
- 72 *Ibidem*, p. 102.
- 73 ȚARAN, A. et al., *op. cit.*, doc. No. 217, p. 483.
- 74 RENIȚĂ, V., *op. cit.*, *loc. cit.*
- 75 ȚARAN, A. et al., *op. cit.*, doc. No. 269, p. 643.
- 76 TUREA, L., TUREA, V., *op. cit.*, p. 72.
- 77 *Ibidem*, p. 157.
- 78 LUPAN, I., „Colibașii și colibașenii în timpul foametei" ..., p. 71.
- 79 SCOBIOALĂ, V., „Secetă sau foamete?" (*Drought or famine?*), in *Literatura si arta*, February 9, 2006.
- 80 CIBOTARU, M. GH., *op. cit.*
- 81 ȚARAN, A. et al. (ed.), *op. cit.*, doc. nr. 307, p. 697.
- 82 MIHAIL, V., „În expectativă" (*Expecting*), in *Literatura si arta*, June 23, 1988. For a comparative analysis of the situation in the Northern Caucasus and Ukraine during 1932-1933; OSKOLKOV, E. N., *Golod 1932/1933. Hlebozagotovki i golod 1932/1933 goda v Severo-Kavkazskom krae Famine 1932/1933 (The wheat storage and the famine of 1932/1933 in the Northern Caucasus county)*, Rostov-on-Don, 1991, p. 75.
- 83 ȘALARI, A., „Unde mi-i baștina?" (*Where is my homeland?*), in *Literatura si arta*, August 31, 1989.
- 84 IACHIM, I., „...Noi la plugărit nu mai ieșim" (*We are not going to pull the plough anymore*), in *Literatura si arta*, September 7, 1989.
- 85 ȚĂGĂRLAȘ, S., « Au fost ei oare copii?" (*Did they have a childhood?*), in *Orizontul*, No. 6, 1988, p. 60-61.
- 86 "There was no famine, but there was drought in nineteen thirty three. That was an enormous drought. But how was it in those times? We were one

country with Romania and wagons of wheat came from across the Prut, which was distributed in villages. The pupils were eating in school. The others... How many people do you have at home? Here is a hundred kilograms of corn for you! You have five or three hectares of land. Depending on how many you have, you will get so much for seeds. Here you go, plant it all. Help came from other Romanian regions, because there was a great drought between the rivers Prut and Dniester". "The Russians were carrying everything out to their country and we were starving to death and had no more forces to dig the tombs for the dead". The memories of Paraschiva, wife of Sazon Ciobanu, recorded by Ștefan Melnic, in *Tineretul Moldovei*, August 21, 1991.

87 ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. No. 146, p. 324-325; No. 231, p. 532, No. 240, p. 572.

88 Because the poisonings and deaths caused by the ingesting of inedible plants became more frequent, the authorities ordered in the summer of 1947 the dissemination of a leaflet with the title "Plantele folositoare și otrăvitoare ale Moldovei" (*Useful and poisonous plants of Moldova*). *Ibidem*, doc. No. 282, p. 657.

89 "Acum e Satana pe pământ. Destăinuirile domnului Alexei Revencu" (*Satan is on earth now. The confessions of Mr. Alexei Revencu*) (1921-1990), village Cureșnița-Veche, Soroca district", în TUDOR, ȘT. (ed.), "Satana pe pământ (Mărturiile din anii de foamete și deportări)" (*Satan on earth (Testimony from the years of famine and deportation)*), Universitas, Chișinău, 1992, p. 163; DONOS, A., "Nu era zi să nu moară un om", în *Jurnal de Chișinău*, March 20, 2007.

90 "Durere și iubire. Destăinuirile doamnei Eudochia Rău, anul nașterii 1923, satul Lucașăuca, raionul Orhei" (*Pain and love. The confessions of Mrs. Eudochia Rau, born in 1923, village Lucasauca, Orhei district*), TUDOR, ȘT., *op. cit.*, p. 174.

91 TUREA, L., TUREA, V., *op. cit.*, p. 120.

92 "Rău faci, rău ajungi... Destăinuirile domnului Andrei Staver, anul nașterii 1920, satul Scoreni, raionul Strășeni", în TUDOR, ȘT., *op. cit.*, p. 139.

93 ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. 240, p. 572

94 *Ibidem*, doc. No. 219, p. 490, 493.

95 CIOCANU, M., *op. cit.*

96 232, p. 539.

97 BABOGLO, N., "La sud, foametea a făcut multe victime" (*In the South, the famine caused many victims*), in *Jurnal de Chisinau*, March 7, 2007.

98 ȚĂRANU, A., GRIBINCEA, M., *op. cit.*, p. 239.

99 ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. No. 305, p. 694.

100 *Ibidem*, doc. No. 236, p. 550.

101 *Ibidem*, doc. No. 214, p. 478.

102 *Ibidem*, doc. No. 220, p. 506.

- 103 TUREA, L., TUREA, V., *op. cit.*, p. 172.
 104 *Ibidem*, p. 12-13.
 105 LUPAN, I., "Studentii anilor de foamete povestesc" ..., p. 74.
 106 ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. No. 262, p. 634.
 107 *Ibidem*, doc. No. 247, p. 595.
 108 *Ibidem*, doc. No. 232, p. 539.
 109 *Ibidem*, doc. 326, p. 725.
 110 *Ibidem*, doc. No. 299, p. 682; TUREA, L., TUREA, V., *op. cit.*, p. 45.
 111 ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. No. 102, p. 225.
 112 *Ibidem*, doc. No. 218, p. 489; No. 232, p. 539; No. 252-253, p. 607-608;
 No. 255, p. 612; No. 264, p. 637.
 113 *Ibidem*, doc. No. 188, p. 399; doc. No. 251, p. 607; Cf. MELNIC, ȘT.,
 "Secura cu două tășuri" ..., p. 162-163; MORARU, A., "Comunismul ne-a
 făcut canibali" (*Communism transformed us into cannibals*), in *Flux, Friday*
issue, February 14, 2003.
 114 ȚARAN, A. *et al.*, *op. cit.*, doc. No. 187, p. 396.
 115 *Ibidem*, doc. No. 253, p. 609.
 116 *Ibidem*, doc. No. 301, p. 687.
 117 *Ibidem*, doc. No. 192, p. 409.
 118 MELNIC, ȘT., *op. cit.*, p. 163.
 119 TUREA, L., TUREA, V., *op. cit.*, p. 203.

COLLECTIONS OF DOCUMENTS

- ȚARAN, A. et al. (ed.), *Golod v Moldove (1946-1947). Sbornik dokumentov*, ed. Știința, Chișinău, 1993.
- PASAT, V., *Trudnye stranicy istorii Moldovy 1940-1950*, Moskva, 1994.

MEMOIRS

- BABOGLO, N., "La sud, foamea a făcut multe victime", în *Jurnal de Chișinău*, 7 martie 2007.
- BEȘLEAGĂ, V., "Foamea a venit pe pământurile noastre odată cu instalarea puterii sovietice", în *Jurnal de Chișinău*, 23 februarie 2007.
- CIBOTARU, M. Gh., "Pârjolul din '46-'47", în *Jurnal de Chișinău*, 2 martie 2007.
- CIOCANU, M., "Între vis și umilință", în *Glasul națiunii*, 10 iunie 1998.
- CIOCANU, M., "Oare vânturile au adus foamea în Moldova?", în *Glasul națiunii*, 22 iulie 1998.
- COROI, A., "Pășteau oamenii iară ca animalele", în *Jurnal de Chișinău*, 16 februarie 2007.
- CUȘNIR, A., "De foame, s-a mâncat om pe om", în *Jurnal de Chișinău*, 6 februarie 2007.
- DONOS, A., "Nu era zi să nu moară un om", în *Jurnal de Chișinău*, 20 martie 2007.
- IACHIM, I., "...Noi la plugărit nu mai ieșim", în *Literatura și arta*, 7 septembrie 1989.
- KERSNOVSKAJA, E., „...bezzakonija nași svidetel'svujut protiv nas...». *Naskal'naja živopis'*, Moskva, 1991.
- IDEM, "Naskal'naja živopis'", în *Znamja*, nr. 3-5, 1990.
- LUNGU-PLOAIE, R., "Asta-mi este viața...", în *Literatura și arta*, 12 august 1993.
- LUPAN, I., "Colibașii și colibășenii în timpul foamei", în *Orizontul*, nr. 7, 1988, p. 70-73.
- IDEM, "Studentii anilor de foame povestesc", în *Orizontul*, nr. 5, 1989, p. 72-78.
- LUPAN, I. – MARIAN, A., "Acum i-aș zice: iartă-mă, tată...", în *Orizontul*, nr. 1, 1989, p. 60-67.
- MARINAT, A., *Eu și lumea*, Editura Uniunii Scriitorilor, Chișinău, 1999.
- MELNIC, ȘT., "Securea cu două tășuri", în *Fărâma cea de pâine...*, Cartea moldovenească, Chișinău, 1990, p. 142-172.
- MIHAIL, V., "În expectativă", în *Literatura și arta*, 23 iunie 1988.
- PARTOLE, C.- GHEORGHIU, GH., "Într-o viață de om se întâmplă de toate...", în *Literatura și arta*, 1 noiembrie 2001.
- PIROGAN, V. ȘT., *Cu gândul la tine, Basarabia mea*, Chișinău, 1995.
- RENIȚĂ, V., "Ultimii martori", în *Orizontul*, nr. 4, 1989, p. 70-77.
- RIABȚOV, C., "Foamea", în *Fărâma cea de pâine...*, p. 93-96.

- ROȘCA, P., "Ștăfeta generațiilor (lucrare autobiografică, fragmente)", în *Literatura și arta*, 15 iunie 2006.
 «Rușii cărau totul în țara lor, iar noi muream de foame și nu mai aveam putere să săpăm gropi pentru morți». Amintirile Paraschivei lui Sazon Ciobanu, anul nașterii 1923, satul Ermoclia", consemnare: Ștefan Melnic, în *Tineretul Moldovei*, 21 august 1991.
- SCOBIOALĂ, V., "Secetă sau foamete?", în *Literatura și arta*, 9 februarie 2006.
- SOFRONIE, I., "Epoca iluziilor", în *Literatura și arta*, 25 mai 2006.
- SIDORENKO, S., *Umom, trudom i sovest'ju pokolenij*, Chișinău, 2002.
- ȘALARI, A., "Amintiri din casa umbrelor", în *Basarabia*, aprilie-mai, 1994, p. 59-75.
- IDEM, "Unde mi-i baștina?", în *Literatura și arta*, 31 august 1989.
 „Și acum am obsesia foametei din '47. Mărturisirile Alexandrei Macovei", în *Jurnal de Chișinău*, 27 februarie 2007.
- TUDOR, ȘT., *Satana pe pământ (Mărturii din anii de foamete și deportări)*, Universitas, Chișinău, 1992.
- TUREA, L., TUREA, V. (ed.), *Cartea foametei*, Universitas, Chișinău, 1991.
- ȚĂGĂRLAȘ, S., "Au fost ei oare copii?" în *Orizontul*, nr. 6, 1988, p. 60-61.
- ȚĂGĂRLAȘ, S., "Mai ușor era să mori", în *Fărăma cea de pâine...*, p. 108-118.
- ȚURCANU, S., "Memoria nu o poți opri", în *Mesagerul*, 14 martie 1997.
- VASILACHE, V., "Frica și groaza planau zilnic peste ființa omului", în *Jurnal de Chișinău*, 20 februarie 2007.
- VNOROVSKI, L., *Amintirile unei basarabence (Povestea vieții mele)*, Cartdidact, Chișinău, 2003.
- VRĂJITOR, V., "Mai cumplit ca-n filme", în *Jurnal de Chișinău*, 16 februarie 2007.

SELECTED BIBLIOGRAPHY

- CONQUEST, R., *Recolta durerii. Colectivizarea sovietică și teroarea prin foamete*. Translation by Bogdan Marghidanu, Humanitas, București, 2003.
- DOBRINCU, D., IORDACHI C. (ed.), *Țărănimea și puterea: Procesul de colectivizare a agriculturii în România (1949-1962)*, Polirom, Iași, 2005.
- GRIBINCEA, M., *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică (1944-1950)*. Prefață de Dinu C. Giurescu, Dacia, Cluj-Napoca, 1995.
- ONIȘORU, GH., *România în anii 1944-1948. Transformări economice și realități sociale*, Fundația Academia Civică, București, 1998.
- RICOEUR, P., *La mémoire, l'histoire, l'oubli*, Éditions du Seuil, Paris, 2000 (translated into Romanian by Ilie Gyurcsik and Margareta Gyurcsik: *Memoria, istoria, uitarea*, Amarcord, Timișoara, 2001).
- ȚURCANU, I., *Foametea din Basarabia în anii 1946-1947*, Universitas, Chișinău, 1993.
- WHITE, H., *The Content of the Form: Narrative Discourse and Historical Representation*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London, 1987.